

Inventariseren van Bouwkundig Erfgoed

onroerend
erfgoed

INVENTARISEREN VAN BOUWKUNDIG ERFGOED

COLOFON

HANDLEIDING INVENTARISEREN VAN BOUWKUNDIG ERFGOED

Een uitgave van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed, agentschap Onroerend Erfgoed

Published by the Government of Flanders, Policy area Town and Country Planning, Housing Policy and Immovable Heritage, Flanders Heritage

Agentschap Onroerend Erfgoed
Phoenixgebouw
Koning Albert II-laan 19 bus 5
1210 Brussel
Tel: +32(0)2 553 16 50 - Fax: +32(0)2 553 16 55
info@onroenderfgoed.be
www.onroenderfgoed.be

Verantwoordelijke uitgever: Sonja Vanblaere, administrateur-generaal

Auteurs: Elise Hooft, Hilde Kennes, Leen Meganck

Redactie: Vincent Debonne, Leen Meganck

Lay-out: Alex Dallemagne

Cover: Gemeentelijke bibliotheek in Schoten, architect Renaat Braem (<https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/14340>)

Dit werk wordt beschikbaar gemaakt onder de licentie Creative Commons Naamsvermelding-GelijkDelen 3.0 Unported. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/> om een kopie te zien van de licentie of stuur een brief naar Creative Commons, 444 Castro Street, Suite 900, Mountain View, California, 94041, USA.

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 Unported License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/> or send a letter to Creative Commons, 444 Castro Street, Suite 900, Mountain View, California, 94041, USA.

Depot nr: D/2013/6424/5

INHOUD

WOORD VOORAF	7
1 INLEIDING	9
1.1 Inventariseren = selecteren	9
1.2 Wat is “bouwkundig erfgoed”?	9
1.3 Hoe oud moet een gebouw zijn om opgenomen te worden?	10
1.4 Hoe wordt de erfgoedwaarde bepaald?	10
1.5 Waarin ligt de erfgoedwaarde van een gebouw?	11
1.6 Criteria voor selectie	14
1.7 Twee invalshoeken voor inventarisatie	16
1.8 Inventarisatie: een systematisch werkproces	18
2 GEOGRAFISCHE INVENTARISATIE	19
2.1 De afbakening van het onderzoeksgebied	19
2.2 De voorbereiding van het veldwerk	19
2.3 Het veldwerk	20
2.4 De verwerking van het veldwerk	24
2.5 Het aanvullend onderzoek wetenschappelijk onderzoek	24
2.5.1 Literatuuronderzoek	25

2.5.2	Iconografische bronnen	25
2.5.3	Archivalische bronnen	26
2.5.4	Cartografie	32
2.6	Het kritisch verwerken en uitschrijven van de verzamelde gegevens	34
2.6.1	Enkele opmerkingen vooraf	34
2.6.2	Inhoud en structuur van een inventaristekst	35
2.6.3	Nota's over de geschiedenis van de gemeente, de straat en over de lokale architectuurontwikkeling	36
2.6.4	Bijkomend plaatsbezoek en eindafwerking	37
3	THEMATISCH-TYPOLOGISCHE INVENTARISATIE	39
3.1	De afbakening van het onderzoeksgebied	39
3.2	De voorbereiding van het veldwerk	39
3.3	Het veldwerk, de verwerking ervan en het aanvullend onderzoek	41
3.4	Het kritisch verwerken en uitschrijven van de verzamelde gegevens	41

BIJLAGE 1: BASISLITERATUUR	43
BIJLAGE 2: LEXICON	55
BIJLAGE 3: OVERZICHT PROVINCIALE DIENSTEN VAN HET AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED	67
BIJLAGE 4: OPVRAGEN VAN GEGEVENS IN DE INVENTARIS-DATABANK: HANDLEIDING	69
BIJLAGE 5: FOTOMATERIAAL VERWERKEN	71
BIJLAGE 6: VOORBEELDEN VAN EEN VELDWERKFICHE	73

WOORD VOORAF

“Alles van waarde is weerloos” (Lucebert, 1974)

Erfgoed maakt een plek uniek, bepaalt onze identiteit, biedt kwaliteit in onze omgeving, herinnert ons eraan dat we deel uitmaken van een keten die verder spant dan ons leven.

Het in kaart brengen van het erfgoed in een dorp, stad of streek is een eerste stap in het naar waarde schatten en beheren ervan.

Het agentschap Onroerend Erfgoed inventariseert, onderzoekt, beschermt en beheert erfgoed dat voor Vlaanderen van belang is. De inventaris van het onroerend erfgoed die het agentschap opmaakt, kan je raadplegen op <https://inventaris.onroenderfgoed.be>.

Maar er is ook een belangrijke rol weggelegd voor plaatselijke organisaties, verenigingen en overheden om het lokale erfgoed in kaart te brengen en te valoriseren. Lokaal erfgoed bepaalt immers het unieke karakter en de leefbaarheid van onze dagelijkse omgeving. Het inventariseren ervan biedt een uitgelezen kans voor de lokale overheden om het erfgoed dat zij belangrijk vinden mee te nemen in hun ruimtelijke planning, in het beleid dat ze voeren om de omgeving te verbeteren, in het cultuurbeleid, in het toeristisch beleid en op zovele andere vlakken.

Het agentschap Onroerend Erfgoed publiceert deze handleiding om anderen op weg te helpen bij het inventariseren van onroerend erfgoed in Vlaanderen. De handleiding geeft inzicht in de wijze waarop het agentschap dat doet en welke criteria het gebruikt om selecties te maken. Als lokale partners het op dezelfde manier doen, vullen de inventarissen elkaar aan.

Wij hopen dat deze handleiding inspirerend mag werken voor het opmaken van lokale erfgoedinventarissen!

1 INLEIDING

1.1 Inventariseren = selecteren

Inventariseren komt taalkundig gezien van het Latijnse “inventarisare” en heeft in al zijn vormen te maken met het opmaken van een lijst, meestal van goederen en voorwerpen.

Naargelang het doel van de lijst wordt hierbij een bepaalde selectie gemaakt.

De inventaris van het Bouwkundig Erfgoed in Vlaanderen, zoals die vandaag door het agentschap Onroerend Erfgoed wordt beheerd, gaat terug op een lange traditie van inventariseren. Op het einde van de jaren 1960 werd hiertoe de eerste aanzet gegeven in de vorm van een ‘snelinventaris’, waarvan het opzet drievoudig was: vooreerst was de inventaris bedoeld als een beschermingsinstrument door een lijst op te stellen van voor bescherming vatbare monumenten; op de tweede plaats was hij bedoeld als een architectuurgids voor een bepaalde regio en tot slot als een uitgangspunt voor verder wetenschappelijk onderzoek.

De inventaris bevat dus een selectie van het gebouwd patrimonium in Vlaanderen, in het bijzonder de gebouwen die een erfgoedwaarde bezitten en die hierdoor een representatief overzicht bieden van het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen.

1.2 Wat is “bouwkundig erfgoed”?

De term “bouwkundig erfgoed” wordt gehanteerd in de meest ruime zin van het woord: elk type gebouw of gebouwengroep, alle mogelijke complexen, klein erfgoed, industrieel erfgoed maar ook begraafplaatsen, straatmeubilair en interieurs of (onroerende) interieurelementen behoren tot het bouwkundige erfgoed. Belangrijk hierbij is dat niet alleen de grote, monumentale gebouwen aan bod komen. Er gaat ook aandacht uit naar de meer bescheiden architectuur zoals woonhuizen, kapellen, dorpspompen, etc.

Een overzicht van de zeer diverse types bouwkundig erfgoed, mét bijhorende definities, is te vinden in de thesaurus van de Inventaris Bouwkundig Erfgoed op <https://inventaris.onroenderfgoed.be/thesaurus/typologie>.

1.3 Hoe oud moet een gebouw zijn om opgenomen te worden?

Voor de bouwperiode wordt geen strikte limiet gehanteerd. Niet enkel historisch, “oud” erfgoed wordt opgenomen, ook recentere gebouwen kunnen geselecteerd worden voor opname indien zij zoals de andere gebouwen ‘erfgoedwaarde’ bezitten. Doorgaans is het wel zo dat de gebouwen van de laatste 15 à 20 jaar zelden worden geselecteerd. De historische afstand tegenover de hedendaagse architectuur is immers nog vrij klein, wat het moeilijk maakt om een onbevooroordeeld zicht te hebben op de erfgoedwaarde.

1.4 Hoe wordt de erfgoedwaarde bepaald?

De inventarisatie van bouwkundig erfgoed wordt gemotiveerd door de **waarden** zoals vermeld in de wetgeving.

De selectie van het bouwkundig erfgoed gebeurt omwille van zijn historische, artistieke, industrieel-archeologische, volkskundige, wetenschappelijke of sociaal-culturele waarde. Verder houdt men rekening met volgende **criteria**: de zeldzaamheid, de herkenbaarheid, de authenticiteit, de representativiteit, de ensemblewaarde en de contextwaarde.

Deze waarden en criteria worden **niet afzonderlijk** beschouwd. Het is de globale beoordeling die het uitgangspunt vormt voor de evaluatie.

Voor opname in de inventaris van het bouwkundig erfgoed dienen de waarden en criteria **afgetoetst te worden binnen het kader of de schaal van die inventaris** (bijvoorbeeld binnen een bepaalde regio of binnen een gemeente) en/of met inachtnaam van de **inhoudelijke criteria die voor het specifieke inventarisatieproject werden bepaald**. Met andere woorden: de opname van een

gebouw of object in de inventaris wordt nooit object per object besloten, maar steeds in het kader van de erfgoedwaardeafweging van een groep van gebouwen of objecten per regio of per type.

1.5 Waarin ligt de erfgoedwaarde van een gebouw?

Meestal heeft een object niet één bepaalde waarde, maar gaat het om een samenwerking tussen meerdere waarden.

- De **historische waarde** (fig. 1): bijvoorbeeld het belang van dit object binnen het ontstaan en de ontwikkeling van een regio, gemeente, wijk en straat. De historische waarde van een object kan ook ontleend zijn aan zijn militair-historische betekenis (bv. wereldoorlogserfgoed) of de link met een historisch belangrijke persoon.

FIG. 1 De classicistische portiek van de Vicus Artium in Leuven. Het gebouw bezit een historische waarde als laatste overblijfsel van het gebouw van de faculteit van de artes. Als een van de vroege realisaties van architect Laurent-Benoît Dewez bezit het ook een belangrijke artistieke waarde (<https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/43063>).

- De **artistieke waarde** bv. het oeuvre van een bepaalde architect (fig. 1); een 18de-eeuws hotel in verfijnde rococo; een standbeeld van de hand van een gerenommeerd kunstenaar. De artistieke waarde ligt ook in een verzorgde uitwerking van gevelornamentiek en interieurelementen of de betrokkenheid van bepaalde kunstenaars of ambachtsslui.
- De **industriële-archeologische waarde** bv. kasseiwegen, molens, steenovens, hopasten en fabrieken als getuigen van een ambachtelijk of industrieel verleden. (fig. 2).
- De **volkskundige waarde** bv. Mariakapelletjes als getuigen van volksdevotie (fig. 3).
- De **wetenschappelijke waarde** bv. gebouwen en inrichtingen die de ontwikkeling van een bepaald productieproces illustreren; gebouwen of bouwwerken die de ontwikkeling van bepaalde technieken (fig. 4), het gebruik van nieuwe materialen, etc., illustreren (bv. vroeg gebruik van gewapend beton, specifieke vorm van overspanning bij een brug).
- De **sociaal-culturele waarde** bv. bedevaartsoord omwille van regionale devotie voor bepaalde heilige, Wereldoorlogerfgoed (bunkers, gedenktekens, IJzertoren...) refererend aan de impact van beide Wereldoorlogen op de samenleving, bv. begraafplaatsen als illustratie van het veranderend omgaan met de dood, bv. gebouwen die belangrijk waren voor de lokale gemeenschap zoals feestzalen.

FIG. 2 Bouwkundig erfgoed met een industriële-archeologische waarde: de ruïne van een panoven in Schulen (Herk-de-Stad), de laatste tastbare getuige van de vroegere pannproductie in de streek (<https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/206922>).

FIG. 3 Mariagrotten zijn typische voorbeelden van bouwkundig erfgoed met volkskundige waarde, zoals hier in Grotenberge (Zottegem) (<https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/208919>).

FIG. 4 Bouwkundig erfgoed met wetenschappelijke waarde: de Meulestedebrug in Gent, een van de laatste nog operationele basculebruggen in het Gentse (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/214245>).

1.6 Criteria voor selectie

- De **zeldzaamheid** van het object, rekening houdend met de geografische context, de chronologische context, de architectuurhistorische context (concept, bouwstijl, materiaalgebruik...), het oeuvre van architect of ontwerper.
- De **authenticiteit** van het object, rekening houdend met de volledigheid van het object of de site, de afwezigheid van ingrijpende verbouwingen of storende herstellingen, foutieve restauraties en latere toevoegingen die de oorspronkelijke toestand sterk hebben gewijzigd (fig. 5).

FIG. 5 In oorsprong arbeidershuisjes uit de 19de eeuw, die echter door renovatie hun leesbaarheid en erfgoedwaarde hebben verloren (Kallo, Beveren) (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/17335>).

- De **leesbaarheid** van het object, rekening houdend met de aanwezigheid van: de oorspronkelijke indeling of opstanden, de oorspronkelijke bouwmaterialen, het oorspronkelijke concept, de oorspronkelijke ornamentiek of detaillering, de oorspronkelijke interieurelementen (vloeren, afwerkingslagen, kleurstellingen...), het oorspronkelijke meubilair, de oorspronkelijke functie.
- De **representativiteit** van het object binnen de geografische context, de chronologische context, de architectuurhistorische context (concept, bouwstijl, materiaalgebruik ...), het oeuvre van de architect of ontwerper.
- De **ensemblewaarde** van het object rekening houdend met de samenhang tussen de verschillende onderdelen van het object op zich (exterieur,

interieur, afwerking, meubilair), de samenhang tussen het gebouw en zijn cultuurhistorische, volkskundige en sociaal-culturele context, de samenhang tussen het gebouw, de bouwheer, de bouwmeesters en de weldoeners. Onder ensemblewaarde begrijpen we ook de ruimtelijke samenhang van meerdere objecten, bv. een dorpskern met een kerk, pastorie, school en gemeentehuis.

- De **contextwaarde** rekening houdend met de stedenbouwkundige impact, de beeldbepalende waarde, de aanwezigheid van een bepaalde infrastructuur, het maatschappelijke draagvlak (fig. 6).

1.7 Twee invalshoeken voor inventarisatie

Inventarisatie kan op diverse manieren worden aangepakt, hetzij vanuit een geografische context, hetzij thematisch-typologisch.

Geografische inventarisatie betekent dat het onderzoek gebeurt binnen een geografisch afgebakend onderzoeksgebied, bijvoorbeeld het bouwkundig erfgoed van een gemeente of een bepaalde regio. Alle typologieën, bouwstijlen en bouwperiodes komen aan bod, ook representatieve doorsnee-architectuur en architectura minor. Daarbij wordt bovendien aandacht besteed aan de context van het gebouw, met andere woorden het gebouw in zijn ruimtelijke omgeving. Het moeilijkste aspect van een geografische aanpak is de selectie en evaluatie tijdens het veldwerk. Goede observatie in combinatie met een degelijke voorbereiding door het lezen van de beschikbare literatuur en het bekijken van de al geïnventariseerde relictten in het gebied brengen je al een heel eind op weg. Tevens is het nuttig om tijdens het veldwerk foto's en nota's te nemen van gebouwen die niet onmiddellijk in aanmerking komen voor inventarisatie. Deze aanvullende documentatie kan bijdragen tot de motivatie om objecten wel of niet te inventariseren.

FIG. 6 Als rijzig hoekgebouw bezit dit pand in de Hoogstraat in Antwerpen een contextwaarde (<https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/4148>).

Thematisch-typologische inventarisatie: bij de thematisch-typologische aanpak wordt gekozen voor een bepaald thema (bv. architectuur in verband met religie of sport, het oeuvre van een bepaalde architect) of een type van gebouw (voorbeelden: kapellen, hoeven, herenhuizen, watertorens). De geografische schaal is variabel. Het kan gaan om een of meerdere gemeenten, een provincie of een landschappelijke regio (bv. de Wase polders, het West-Vlaamse Houtland, vochtig Haspengouw). In eerste instantie wordt getracht een volledige lijst op te maken van wat er van een bepaald type of thema voorhanden is, ongeacht de kwaliteit; naargelang het onderzoek vordert, zal een selectie gemaakt worden op basis van een vergelijkende evaluatie van de in de lijst opgenomen items.

1.8 Inventarisatie: een systematisch werkproces

De werkwijze zal enigszins verschillen naargelang het uitgangspunt, maar beide vormen van inventarisatie veronderstellen een systematisch werkproces dat bestaat uit verschillende, opeenvolgende stappen:

1. De afbakening van het onderzoeksgebied
2. De voorbereiding van het veldwerk
3. Het veldwerk of systematisch onderzoek in situ, meteen dé basis voor verder onderzoek
4. De verwerking van het veldwerk
5. Het aanvullend wetenschappelijk onderzoek op basis van: literatuur, archief, topografisch en iconografisch materiaal
6. Het kritisch verwerken en uitschrijven van de verzamelde gegevens

2 GEOGRAFISCHE INVENTARISATIE

2.1 De afbakening van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied vormt het eerste referentiekader van het inventarisatieproject en de selectie. Voor opname in de inventaris van het bouwkundig erfgoed dienen de waarden en criteria afgetoetst te worden binnen het kader of de schaal van die inventaris (bijvoorbeeld een gemeente).

De opname van de panden in de inventaris van het bouwkundig erfgoed is geen individuele afweging, maar gebeurt steeds in een globale afwegingscontext van het onderzoeksgebied. Aangezien een geografische inventaris van het Bouwkundig Erfgoed kan gebruikt worden ter ondersteuning van het lokale erfgoedbeleid zal vaak worden uitgegaan van een gemeentelijke of intergemeentelijke afbakening.

2.2 De voorbereiding van het veldwerk

In eerste instantie wordt basismateriaal verzameld zoals een gemeenteplattegrond evenals praktische gegevens zoals de openingsuren van de bibliotheek, het archief, de contactpersoon voor de heemkring, al uitgevoerde analoge projecten...

Verder verkennend onderzoek bestaat uit een bezoek aan de gemeentebibliotheek en eventueel de plaatselijke heemkring, dit met het oog op het verzamelen en analyseren van basisdocumentatie voor het betrokken gebied.

Nadien volgt ook het bijeenbrengen en een korte studie van het kaartmateriaal, zowel hedendaags als historisch (bv. de Ferrariskaart, de Vander Maelenkaart en de Poppkaart – zie ook verder). Een eerste algemeen inzicht in het studiegebied en de evolutie ervan is immers nodig om ter plekke relevante elementen te herkennen en te registreren.

In deze context is het dan ook van belang de Inventaris Bouwkundig Erfgoed te bevragen op de al beschikbare informatie voor het afgebakende gebied (<https://inventaris.onroenderfgoed.be>). De bestaande gegevens werden verzameld tijdens vroegere inventarisprojecten en moeten worden getoetst aan de huidige situatie. Voor een korte handleiding: zie bijlage 4.

Bij het interieurbezoek van kerken is het aangewezen het 'Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen', uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, bij de hand te houden. Dit overzicht biedt alvast een goede leidraad bij het kerkbezoek (<http://www.kikirpa.be/NL/105/214/Mobilier+des+sanctuaires.htm>), al zijn de gegevens intussen al enkele decennia oud.

Stel je reisroute op en leg de nodige contacten vast in de volgorde die het werk ter plaatse zo efficiënt mogelijk laat verlopen. Hou hierbij rekening met interieurs (bv. kerken) die je wil bezoeken. Voor het bezoeken van interieurs, kastelen, industriële complexen e.d. neem je best vooraf contact op met de eigenaars.

2.3 Het veldwerk

Het veldwerk gebeurt per gemeente, gehucht of stadsdeel. Per afgebakend gebied wordt systematisch elke straat afgegaan en gebouw per gebouw wordt bekeken. De tijd besteed aan het veldwerk is afhankelijk van de oppervlakte, de densiteit van de bebouwing, de ligging, de toegankelijkheid en de bereikbaarheid van de objecten, de historische en stedenbouwkundige achtergrond.

Relevante elementen worden ter plaatse gedocumenteerd. Er wordt niet alleen aandacht besteed aan de gebouwen op zich, maar ook aan hun inplanting, aan hun omgeving en aan bouwkundige gehelen (fig. 7) die representatief zijn voor een bepaalde regio, een bepaalde periode of een bepaalde activiteit. Onder bouwkundig geheel verstaan we onder meer tuinvijken, begijnhoven, sociale woonwijken en pleinen met standbeelden en straatmeubilair.

Het gaat er dus om zoveel mogelijk relevante gegevens op te nemen. Vergeet vooral niet de correcte datum van registratie te noteren; het gaat immers om een momentopname.

Tijdens het veldwerk wordt er per item een veldwerkfiche (bijlage 6) opgemaakt die als leidraad dient voor de later uit te werken beschrijving. Deze steekkaart kan naar gelang de behoeften, bijvoorbeeld het al dan niet voorkomen van een bepaald type gebouw, stijl... worden aangepast.

Besteed voldoende aandacht aan het gebouw als bron: bouwnaden, verschillen in materiaal, eventueel de gebruikte technieken en aankleding kunnen in de loop van het verdere onderzoek een heleboel informatie opleveren (fig. 8). Voor complexe gehelen is het belangrijk een situatieschets of plattegrond te tekenen waarop de verschillende onderdelen worden aangeduid, eventueel met referenties naar foto's.

Er worden foto's gemaakt van het gebouw in zijn geheel, de ruimtelijke context, de diverse bouwonderdelen en de interessante details. Deze foto's worden gemaakt ter

FIG. 7 Het Vandammebuik in Kortrijk, een bouwkundig geheel van veertien arbeidershuisjes gebouwd in 1882 (<https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/geheel/8736>).

FIG. 8 Het gebouw als bron: een gedichte deuropening uit de 17de eeuw in een pand in Diest (<https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/relict/213176>).

FIG. 9 Straatmeubilair: een parkafsluiting in de Prins Albertlaan in Sint-Truiden (<https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/4794>).

aanvulling van de aantekeningen en vormen tevens de basisdocumentatie voor de beschrijving en de latere illustraties. Vergeet niet een lijst op te maken van de gemaakte foto's die kan dienen als geheugensteuntje bij de latere identificatie ervan.

De gegevens worden verder aangevuld met de mondeling overgeleverde gegevens (meegedeeld door eigenaar, bewoner, buur) en situatieschetsen.

Ook worden nota's gemaakt over de omgeving:

1. Een straatnota met vermelding van het verloop van de straat (bv. korte verbindingsstraat), het algemene uitzicht (bv. lintbebouwing, landelijke omgeving) en de beeldbepalende complexen, klein erfgoed en straatmeubilair (fig. 9). Een overzicht hiervan met de juiste definities is te vinden in de thesaurus van de inventaris Bouwkundig Erfgoed op <https://inventaris.onroerendergoed.be/thesaurus/typologie>.
2. Een nota over de ruimtelijke gehelen, meer bepaald over stadswijken, gehuchten, stadskwartieren, stadsdelen... met onder meer aandacht voor lineaire landschapselementen, aanwezigheid van open ruimten, industriezones, gegroepeerde hoogbouw...

Het onderzoek richt zich om redenen van privacy in eerste instantie op het exterieur. Enkel de interieurs van openbare gebouwen en kerken worden systematisch onderzocht. Wanneer echter het vermoeden bestaat dat er nog authentieke of waardevolle interieurelementen bewaard zijn, kan gevraagd worden om het interieur te bezoeken, maar een interieurbezoek kan niet afgedwongen worden en is afhankelijk van de goodwill van de eigenaar.

In deze context is het belangrijk te benadrukken dat het enkel gaat om de plattegrond (indeling van het gebouw) en bewaarde architectuurelementen en niet om het roerende patrimonium. Ook bij de publicatie van interieurfoto's moet hiermee rekening gehouden worden. Het is zeker niet de bedoeling om via het publiek maken van inventarisgegevens personen met slechte bedoelingen op gedachten te brengen.

2.4 De verwerking van het veldwerk

Het is geen overbodige luxe om na een dag veldwerk nog wat tijd uit te trekken om na te gaan of de veldwerkfiches volledig zijn ingevuld en of je nog weet over welk gebouw het precies gaat, of er geen elementen vergeten werden en of ook de fotolijsten volledig zijn. Aanduiding van de opgenomen objecten op het huidig kadastraal plan of op een topografische kaart kan helpen om een gebouw achteraf juist te lokaliseren. Het is bovendien handig een lijstje op te maken van eventueel later af te leggen plaatsbezoeken (panden die door omstandigheden niet konden bekeken worden of panden waarvan het interieur mogelijk interessant is om nader te worden bekeken) of van problemen die nog moeten opgelost worden, zodat deze achteraf niet uit het oog verloren worden.

Om in de loop van het verdere onderzoek efficiënt te kunnen werken, worden de duidelijk geïdentificeerde en gecontroleerde fiches systematisch geklasseerd (bijvoorbeeld per gemeente, deelgemeente, gehucht of wijk, straat en huisnummer).

Aan de hand van ter plaatse genomen nota's worden de foto's geïdentificeerd en geklasseerd. De juist en volledig geïdentificeerde foto's worden verzameld en bewaard in een fotoarchief.

Bij de identificatie van het fotomateriaal (zie bijlage 5) is het aangewezen te noteren welke foto's kwalitatief niet voldoen; het gaat immers vooral om werkfoto's die genomen worden tijdens uiteenlopende weersomstandigheden (tegenlicht, regen). Bij een eventueel controle- of een aangevraagd interieurbezoek in de omgeving kunnen deze dan hernomen worden, zodat er kwalitatief materiaal voorhanden is ter illustratie van de inventaris.

2.5 Het aanvullend wetenschappelijk onderzoek

Om de opgetekende items te kunnen situeren in hun historische, geografische of socio-culturele context is verder onderzoek noodzakelijk. Hierbij wordt specifieke aandacht besteed aan het ontstaan en de ontwikkeling, de inplanting,

de bestemming en eventuele herbestemming, de opdrachtgever(s), de opeenvolgende verbouwingen en uitbreidingen, ingrijpende historische gebeurtenissen. Het onderzoek omvat zowel literatuuronderzoek, als het onderzoek van archivalische en iconografische bronnen. De tijd die nodig is voor bijkomend onderzoek, is afhankelijk van het aanwezige materiaal, de complexiteit en de bereikbaarheid.

Diverse verenigingen en organisaties werken rond erfgoed: heemkundige kringen, gemeentelijke en stedelijke diensten monumentenzorg en archeologie en erfgoedcellen. Bij heemkundige kringen en erfgoedcellen kan je aankloppen om te weten te komen waar zich interessante archivalische en iconografische bronnen bevinden (www.erfgoedcellen.be).

2.5.1 Literatuuronderzoek

Zowel algemeen kunsthistorische en typologische studies (zie bibliografie als bijlage 1), maar ook regionale publicaties van onder meer heemkringen en geschiedkundige genootschappen kunnen heel wat gegevens of achtergrond informatie verschaffen. Ook eindwerken van universiteiten en hogescholen zijn vaak een rijke bron.

2.5.2 Iconografische bronnen

Oude tekeningen, postkaarten en fotoarchieven (eventueel luchtfoto's) kunnen heel wat bijbrengen over het oorspronkelijke uitzicht en de evolutie van het gebouw en zijn omgeving. Een volledig overzicht geven is in deze context nagenoeg onmogelijk. Hieronder volgen alvast enkele basisbronnen.

- Foto-archieven:

Verschillende stads- en gemeentearchieven en sommige steden en gemeenten en openbare bibliotheken beheren rijke fotocollecties van de stad of de gemeente.

- Fotoarchief van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, on-line raadpleegbaar op <http://www.kikirpa.be/NL>
- Fonds “topografie” en fonds “architectuur” van Universiteitsbibliotheek Gent (<http://search.ugent.be/meercat/x/images?language=nl>)

- Beeldbanken:

- <http://www.beeldbankmechelen.be>
- <http://www.beeldbankgent.be>
- <http://www.erfgoedbankhoogstraten.be/beeldbank/beeldbankhoogstraten.html>
- <http://www.beeldbankbrugge.be>
- <http://www.beeldbankoostende.be>
- <http://www.beeldbankwest-vlaanderen.be>
- <http://www.beeldbankwaasland.be>
- Oude prentkaarten: talrijke oude prentkaarten, gerangschikt per gemeente zijn te bezichtigen op de verkopersite <http://cartes-postales.delcampe.be>.

2.5.3 Archivalische bronnen

Voor een overzicht van diverse archieven, zie ook <http://www.archiefwijzer.be/>.

Er moet echter wel nagegaan worden in hoeverre het uitpluizen van dergelijke archieven voldoende relevante informatie oplevert.

- Algemeen rijksarchief en rijksarchief in de provinciën

Het rijksarchief bewaart fondsen van verschillende archiefvormers, vooral uit de periode voor de Belgische onafhankelijkheid. Van belang voor bouwkundig erfgoed zijn bijvoorbeeld oude parochiearchieven. In het rijksarchief vind je

ook oude kaarten en landboeken. Dat zijn inventarissen van het grondbezit van adellijke heren en kerkelijke instellingen zoals abdijen. Ze bevatten vaak gedetailleerde kaarten met straten, gebouwen en plaatsnamen en zijn daarom een belangrijke aanvulling op het Provinciaal Kadasterarchief (zie verder). Een overzicht van de bewaarplaatsen en hun collecties is te vinden op www.arch.be.

- Archief van de provinciale diensten van het agentschap Onroerend Erfgoed (voormalige Afdeling Monumenten en Landschappen)

Dit archief wordt bewaard bij de provinciale diensten van het agentschap Onroerend Erfgoed (overzicht: bijlage 3) en bevat onder meer de oude briefwisseling in verband met openbare gebouwen en religieuze architectuur van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (KCML), beschermings- en restauratiedossiers, fotomateriaal en literatuur- en/of archiefgegevens verzameld tijdens de eerste inventariscampagne in functie van de publicatie “Bouwen door de Eeuwen heen”. Het plannenarchief van de KCML wordt bewaard bij het agentschap Onroerend Erfgoed (Koning Albert II-laan 19, 1210 Brussel, Tel.: 02/553.16.61, E-mail: archieff@onroenderfgoed.be.)

- Archief van de stad en gemeente

Hoewel de bouwvergunning pas algemeen verplicht werd door de wet op de stedenbouw van 1962, beschikken toch heel wat gemeenten over een ouder archief van bouwaanvragen.

Gegevens als architect en datum van het ontwerp, kunnen worden geput uit een systematisch, doch kritisch onderzoek van dit archief. Dossiers van de gemeentelijke bouwdienst of technische dienst leveren gegevens over de bouw van openbare gebouwen of openbare werken. De datum van het ontwerp dateert uiteraard van vóór de eigenlijke bouw (terminus post quem), aangezien de aanvraag eerst moest worden goedgekeurd vooraleer de bouw kon starten.

- Provinciaal Archief

Voor openbare gebouwen als kerken en kapellen, pastorieën, gemeentehuizen en scholen, OCMW-gebouwen, begraafplaatsen en vergunningsplichtige ('hinderlijke') inrichtingen (industriële gebouwen, cinema's, ...), alsook openbare werken vormt het Provinciaal Archief een goede bron van informatie.

- Antwerpen: het archief, ouder dan 30 jaar, is vanaf mei 2013 raadpleegbaar in het Rijksarchief van Antwerpen.
- Limburg: <http://www.limburg.be/provinciaalarchieflimburg>
- Oost-Vlaanderen: http://www.oost-vlaanderen.be/public/over_provincie/geschiedenis/archief
- Vlaams-Brabant: Archief en bibliotheek Vlaams-Brabant, Provincieplein 1 3010 Kessel-Lo, Tel.: 016 26 71 71, e-mail: archief@vl-brabant.be, geen website
- West-Vlaanderen: <http://www.west-vlaanderen.be/genieten/vrijetijd/cultuur/advies/archiefdienst/Pages/default.aspx>

- Provinciaal Kadasterarchief

Het Belgisch kadaster is een federale instelling die behoort tot de Federale Overheidsdienst Financiën. Waar vroeger het accent lag op hun fiscale taak, namelijk het bepalen van het kadastraal inkomen van onroerend goed, wordt nu ook meer de patrimoniale opdracht benadrukt. Sinds de fusie met de registratie en de domeinen in 1998 tot de AKRED (Administratie van het Kadaster, de registratie en de domeinen) beschikt ze immers over een grote databank van de gebouwde en ongebouwde eigendommen. Bij de burger is het kadaster vooral bekend omdat zij de kadastrale uittreksels verlenen, nodig voor bouwaanvragen, verkopen van eigendommen, bodemattesten, enz. Bij een nieuw gebouw of grote verbouwing, eventueel een wijziging van de perceelsgrens komt een ambtenaar van het kadaster langs om de wijziging op te meten en te schatten. Dit wordt dan bijgewerkt in de

kadastrale documentatie, waaronder het kadastraal plan. Op dit plan komen de kadastrale percelen voor, die geïdentificeerd worden met een uniek perceelsnummer. Op basis van dit nummer kan men aan de hand van de mutatieschetsen (fig. 10) in het provinciale kadasterarchief de oprichting en de evolutie van de gebouwen achterhalen (gegevens ontleend aan (<http://www.agiv.be/gis/knowhow/?catid=43>)).

Data gevonden door het onderzoek van de mutatieregisters en -schetsen van het kadaster in de provinciale kadasterarchieven kunnen aangehaald worden tot staving van de bouwperiode. De eigenlijke bouw zal steeds van vóór de registratie in het kadaster dateren (terminus ante quem), omdat de schetsen slechts worden aangepast na de wijziging van de bebouwde oppervlakte. Bv. als een gebouw op het kadaster wordt geregistreerd in 1866, bestaat de mogelijkheid dat het gebouw dateert van 1866, maar meestal is het één of twee jaar ouder. Voorzichtigheid is vooral geboden bij de registratie van bijgebouwen die vaak pas werden ingetekend bij de eerstvolgende mutatie van het hoofdgebouw. Ook de intekening van kapellen gebeurde vaak vele jaren na de bouw of zelfs helemaal niet; tot op heden zijn er talrijke kapellen die niet zijn ingetekend op het kadaster. In de bijhorende leggers vindt men informatie betreffende de mutatie: bouw, nieuwbouw, eigenaars.

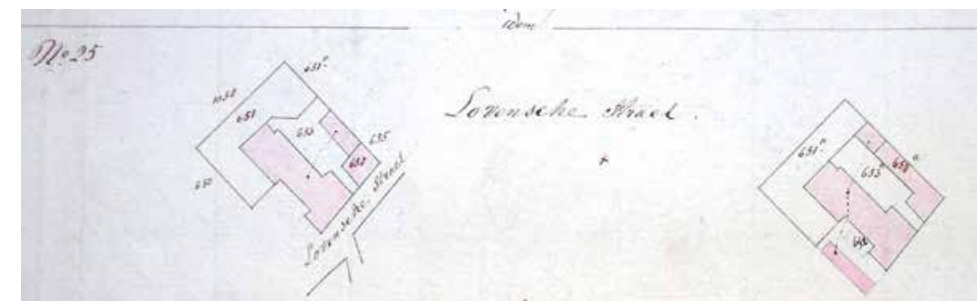

FIG. 10 Kadastrale mutatieschets in Diest voor het jaar 1848 (Kadasterarchief Vlaams-Brabant): links het perceel voor de uitbreiding van de bebouwing, rechts het perceel na de bebouwing

Overzicht contactgegevens kadasterarchieven:

Oost-Vlaanderen

Sint-Lievenslaan 27 9000 Gent

Tel.: 02/576.07.39 02/577 29 90 Fax: 02/579.62.39

West-Vlaanderen

Koning Albert I-laan 1/5 bus 3 8200 Brugge

Tel : 02/578.23.00 Fax: 02/579.79.57

Vlaams-Brabant

Kruidtuinlaan 50 bus 3962 1000 Brussel

Tel: 02/557.19.70 Fax: 02/579.61.26

Limburg

Voorstraat 43 3500 Hasselt

Tel: 02/576.19.00 Fax: 02/579.79.30

Antwerpen

Italiëlei 4 - bus 10 2000 Antwerpen

Tel 02/575.52.80 Fax: 02/579.71.03

- Specifieke architectuurarchieven

Het **Centrum voor Vlaamse Architectuurarchieven (CVAA)** adviseert geïnteresseerden bij het opsporen, overdragen, beheren, bestuderen en ontsluiten van architectuurarchieven. Hun databank Vlaamse Architectuurarchieven biedt een overzicht van gelokaliseerde private architectuurarchieven in Vlaanderen. Het is een databank met gegevens over archieven van architecten, bouwondernemingen, bouwheren, architectuurscholen, aannemers en architectuurinstellingen.

(<http://www.cvaa.be/nl/databank-architectuurarchieven>)

Het **Architectuurarchief van de provincie Antwerpen (APA)** verwerft, beheert en ontsluit archieven van privéarchitecten, stedenbouwkundigen, designers, bouw- of immobiliënfirma's en vakverenigingen. Dankzij het uitgebreide en veelzijdige bronnenmateriaal is het archief in staat om de vele facetten van de architectuur, de stedenbouw, de ruimtelijke ordening en de landschapsarchitectuur in de provincie Antwerpen te documenteren en te valoriseren.

(http://www.provant.be/vrije_tijd/cultuur/erfgoed/architectuurarchief/)

Ook het Sint-Lucasarchief in Brussel bewaart de archieven van een 200-tal architecten, alsook bijkomende documentatie over stedenbouw, de architectuur en het erfgoed voornamelijk uit de 19de en 20ste eeuw in België.

<http://www.sint-lukasarchief.be/>

Archives d'Architecture Moderne (AAM): de door het AAM bewaarde archieven hebben betrekking op meer dan 200 architecten uit Brussel, België of het buitenland, van de 19de tot de 20ste eeuw. Hun fondsenlijst is on-line consulterbaar op www.aam.be.

- Parochiearchieven en archieven van religieuze instellingen

Informatie over het ontstaan van de parochie, over de bouwgeschiedenis van de kerk, de pastorie of het parochieschooltje is vaak te vinden in parochiearchieven, die meestal ter plaatse bewaard worden op de pastorie of bij de kerkfabriek. Sommige archieven werden al overgebracht naar het Algemeen Rijksarchief. Hetzelfde geldt voor archieven van religieuze instellingen.

Om een overzicht te bekomen van archieven van religieuze instellingen is het **KADOC Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving** een goed startpunt. Over alle KADOC-archieven vindt u informatie in de **ODIS**-databank. Voor de meeste archieven is een inventaris in pdf-formaat beschikbaar. Voor een thematisch overzicht: <http://kadoc.kuleuven.be/nl/coll/coll.php>.

2.5.4 Cartografie

Vergelijking van historisch kaartmateriaal levert heel wat informatie over het gebouw in zijn ruimtelijke context en de evolutie in de naamgeving.

Let op bij de interpretatie van oud kaartmateriaal. Het is niet omdat de site op oude kaarten bebouwd is dat het effectief gaat om de gebouwen die er nu nog staan; zorg dus voor een kritische studie van de kaart, rekening houdend met de analyse, het uitzicht en de specifieke (stijl)kenmerken van het huidige gebouw.

Overzicht basismateriaal

- de Ferraris J., Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden. Opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris, heruitgave Pro Civitate, Brussel, 1965 (schaal 1:25.000). De kaart werd opgemaakt in de periode 1771-1777 en is gemakkelijk online te raadplegen.
<http://www.ngi.be>
- Primitieve kadasterkaarten bewaard in de provinciale kadasterarchieven (ca. 1817-1835).
- Popp Ph.-Ch., Atlas cadastral parcellaire de la Belgique, 1842-1879. Een deel hiervan is gedigitaliseerd en te raadplegen via de website van de Koninklijke Bibliotheek van België, afdeling kaarten en plannen. Het juiste jaar van uitgave van de kaart van een bepaalde gemeente kan slechts bepaald worden door vergelijkend onderzoek (fig. 11). http://www.kbr.be/collections/cart_plan/collections/collections_nl.html#
- Vander Maelen Ph., Carte topographique de la Belgique, 1846-1854 (schaal 1:20.000). http://www.kbr.be/collections/cart_plan/collections/collections_nl.html#
- Topografische kaarten vanaf 1865 van het 'Dépôt de la guerre', vanaf 1878 gewijzigd in 'Institut de Cartographie militaire' (bv. interessant voor een benaderende datering van kapellen die niet op het kadaster zijn geregistreerd).

- Atlas der Buurtwegen: de wet op de buurtwegen van 10 april 1841 verplicht de toenmalige gemeenten om een atlas van de buurtwegen op te stellen. Elke gemeente moest voor haar grondgebied een inventaris opmaken van de buurt- en voetwegen (de zogenaamde kleine wegen). Het tracé en de grenzen van de openbare weg moesten ondubbelzinnig worden vastgelegd. Deze inventaris of legger der buurtwegen resulteerde in een boek: de atlas van de buurtwegen. De atlassen zijn opgemaakt in twee exemplaren: het origineel, dat door de gemeente wordt bewaard, en de kopie, die door de provincie wordt bewaard. Deze atlas is per provincie digitaal beschikbaar. Een overzicht vindt u op <http://www.tragewegen.be/nl/component/k2/item/428-is-de-atlas-der-buurtwegen-raadpleegbaar-op-internet>.

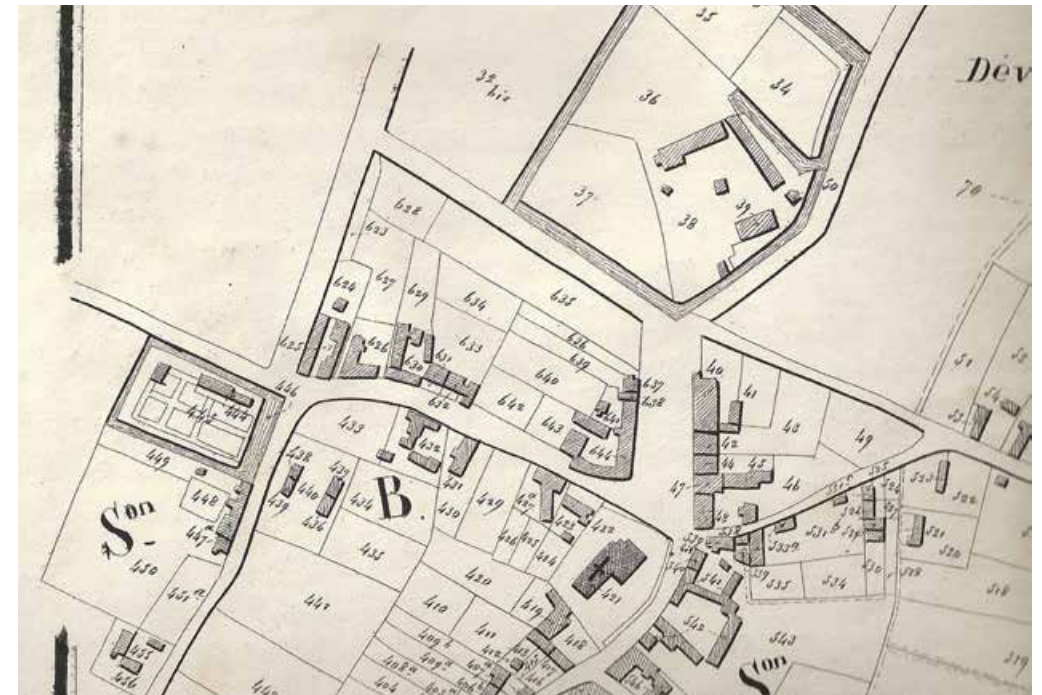

FIG. 11 De dorpskern van Moen (Zwevegem) op de Popp-kaart, 1851 (particuliere collectie).

- Website van het NGI – Nationaal Geografisch Instituut <http://www.ngi.be>: hedendaagse topografische kaarten op schaal 1/10000 en 1/25000.
- De Koninklijke Bibliotheek van België maakt doorlopend werk van het digitaliseren van historisch kaartmateriaal: http://kbr.be/collections/cart_plan/collections/collections_nl.html#.

Interessant om zich een beeld te vormen van gebouwen in hun huidige context, zijn de luchtfoto's zoals beschikbaar op:

Google Maps: <http://maps.google.be/>

Bing Maps: <http://www.bing.com/maps/> met “bird’s eye”-perspectief

2.6 Het kritisch verwerken en uitschrijven van de verzamelde gegevens

Het kritisch verwerken en uitschrijven van de verzamelde gegevens resulteert uit een analytische confrontatie van het veldwerk en het aanvullend onderzoek. Het is van essentieel belang dat de historische informatie en de beschrijving van de huidige kenmerken van het bouwkundig erfgoed met elkaar in relatie gebracht worden. Historisch onderzoek en beschrijving mogen niet los staan van elkaar. De huidige gebouwen en bouwfases moeten zo goed mogelijk in tijd en context worden gesitueerd.

2.6.1 Enkele opmerkingen vooraf

- Een **correct en volledig administratief adres** (straat, huisnummer en (deel)gemeente) is noodzakelijk voor de juiste geografische lokalisatie van een object. Let daarbij ook op de juiste schrijfwijze van zowel gemeente als straat, bijvoorbeeld met of zonder koppelteken. Bij gebrek aan een volledig administratief adres (bv. een kerk zonder huisnummer, een standbeeld, een pomp) dienen de volledige kadastragegevens opgezocht te worden, zodat ook deze objecten op de juiste plaats kunnen gelokaliseerd worden.

- Bij de beschrijving (ook in de straatnota's) is het belangrijk **geen appreciatie** in te voegen. Woorden als banaal, mooi en schilderachtig zijn niet objectief en kunnen in een latere fase problematische gevolgen hebben. Een fabrieksgebouw dat in de jaren 1970 ervaren werd als banaal of storend in het straatbeeld, kan bij nader toezien een uniek voorbeeld zijn van industriële archeologie. Smaak is niet alleen persoons- maar ook tijdsgebonden.
- Het is belangrijk het opgenomen item in zijn **juiste context** te plaatsen: een boerenwoning kan thans op zichzelf staan maar kan in oorsprong deel uitmaakt hebben van een hoeve. Het is dus belangrijk te vermelden dat het gaat om een hoeve, waarvan enkel de woning bewaard is of interessant genoeg om op te nemen, zodat bij verder wetenschappelijk onderzoek of thematisch-typologisch onderzoek deze items niet buiten beschouwing vallen.

2.6.2 Inhoud en structuur van een inventaristekst

1. Beknopte karakteristieken van het gebouw
 Vermeld eventuele benaming, het type gebouw (benoemd volgens de thesaurus), bouwperiode, stijl en inplanting met oriëntatie van de diverse bestanddelen. Besteed ook aandacht aan tuinen, omgrachtingen, moestuinen, boomgaarden, hagen...
 Bv. 'Het hoefijzer', neogotisch burgerhuis, door gevelsteen gedateerd 1913.
 Bv. 'Het Kraaienhof', 18de-eeuwse hoeve met losstaande bestanddelen, gelegen op een omgracht perceel met naar het zuiden georiënteerde boerenwoning aan de straat, parallelle schuur ten noorden, wagenhuis ten oosten.
 Als het gaat om een bescherming als monument, landschap, stads- en dorpsgezicht of archeologische zone wordt dit best vermeld met de datum van het besluit. Deze gegevens zijn terug te vinden in de beschermingsdatabank: <https://beschermingen.onroenderfgoed.be>.

2. Algemeen historisch overzicht met accent op de bouwgeschiedenis. Hier wordt melding gemaakt van het ontstaan met de oorspronkelijke functie en de verdere ontwikkeling, de bouwperiode (bij gebrek aan gegevens een benaderende bouwperiode op basis van uitzicht, cartografisch onderzoek), de bouwgeschiedenis en de huidige functie.
3. Vormelijke beschrijving van het object
Duid het volume aan en zijn inplanting ten opzichte van de straat of binnen de omgeving, de algemene karakteristieken.
Gebruik maximaal de termen uit de thesauri voor datering, stijl, en functionele typologie. (zie <https://inventaris.onroerendergoed.be/thesaurus/typologie>)
Besteed aandacht aan regionale kenmerken. Indien relevant worden ook specifieke constructiewijzen en materiaalgebruik aangehaald.
4. Bronvermelding
Eerst vermelding van de mondelinge bronnen, gevolgd door archiefbronnen en tot slot de literatuur, in alfabetische volgorde. Helemaal achteraan kunnen de geraadpleegde websites worden aangehaald.

2.6.3 Nota's over de geschiedenis van de gemeente, de straat en over de lokale architectuurontwikkeling

Bij een inventaris horen ook meer algemene teksten die de context en samenhang tussen de opgenomen gebouwen en gehelen schetsen.

Een nota over de diverse straten schetst hun uitzicht en hun geschiedenis, en geeft hun voornaamste karakteristieken weer.

Bv. straatinleiding bij Waalsekaai (Antwerpen): <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/13077>

Bv. straatinleiding bij Hertevelden (Arendonk): <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/10083>

Een nota over de gemeente omvat een historische inleiding waarin diverse facetten worden belicht die bijdroegen tot de regionale geschiedenis en de stedenbouwkundige ontwikkeling. Een gemeente-inleiding bevat eveneens een korte nota die het belangrijkste bouwkundige erfgoed van de gemeente kadert. Bv. inleiding van Peutie, deelgemeente van Vilvoorde: <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/21532>

Een meer uitgebreide nota over de architectuurontwikkeling van een stad of een regio kan voor bepaalde geografische afbakeningen nuttig zijn bv. bij de inventarisatie van een historische stad. Dergelijke nota schetst de evolutie van de architectuur in dit gebied: courante gebouwtypes, specifieke materialen en technieken, lokale varianten op bouwstijlen, enz. Bij het schrijven van deze nota's wordt de bij het veldwerk opgedane ervaring getoetst aan de algemene architectuurgeschiedenis van Vlaanderen.

Bv. nota over de historische kern van Brugge: <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/21224>

2.6.4 Bijkomend plaatsbezoek en eindafwerking

Na het uitschrijven van de basisteksten wordt een evaluatie gemaakt om na te gaan waar bijkomende controlebezoeken en/of interieurbezoeken noodzakelijk of aangewezen zijn. In deze fase van het onderzoek is het ook aan te bevelen contact op te nemen met de heemkundige kringen omdat zij vanuit hun unieke positie binnen de regio vaak bijkomende informatie kunnen verschaffen. Tegelijkertijd wordt ook nagegaan welke foto's omwille van hun kwaliteit of volledigheid dienen hernomen te worden. Vervolgens worden de teksten in hun definitieve vorm gegoten.

Nadat de teksten zijn nagelezen op taal- en tikfouten en het geheel in zijn definitieve vorm is gegoten, bestaat de volgende stap erin om de gepaste illustraties op te zoeken en te selecteren; het illustratiemateriaal bestaat zowel uit foto's, actuele of oudere, als iconografische documentatie en plannen. Bij de selectie dient vooral rekening te worden gehouden met de representativiteit.

3 THEMATISCH-TYPOLOGISCHE INVENTARISATIE

Wanneer het uitgangspunt van een inventaris gevormd wordt door een bepaald thema of een bepaalde typologie van bouwkundig erfgoed, loopt de werkwijze grotendeels parallel met de hierboven beschreven geografische inventarisatie. Toch zijn er enkele afwijkingen, die hieronder worden belicht.

3.1 De afbakening van het onderzoeksgebied

Er kan gekozen worden voor de inventarisatie van een bepaald thema.

Bv. hoperfgoed: hopboerderijen te midden van hopvelden, hopasten, hopmagazijnen en hopweegschalen.

Bv. watergebonden erfgoed zoals aanlegplaatsen, (droog)dokken, bruggen, sluisen, gemalen, vuurtorens...

Er kan ook voor een welbepaalde typologie worden gekozen, zoals spoorwegbruggen of oranjerieën... Meestal zal omwille van de beheersbaarheid ook een thematische of typologische inventaris een geografische afbakening hebben.

De hoeve-architectuur in Vlaanderen bijvoorbeeld is een bijzonder groot inventarisonderwerp, dat dan best ook wordt aangepakt op een meer beperkte geografische basis: hoeves in het Meetjesland, of hoeves in de West-Vlaamse Polders.

De densiteit van het bestudeerde thema of type, en de mogelijkheid om het al in de voorbereidende fase goed op te sporen, zullen invloed uitoefenen op het gebied dat kan worden bestreken bij de inventarisatie.

3.2 De voorbereiding van het veldwerk

Bij een thematische of typologische inventaris wordt vaak een vrij groot geografisch gebied bestreken. Straat per straat het gebied prospecteren is daardoor meestal niet mogelijk. Daarom is het van groot belang om op voorhand de aanwezigheid van het bepaalde thema of bouwtype al zo goed mogelijk te documenteren.

Voor bepaalde types erfgoed zal dit gemakkelijker realiseerbaar zijn dan voor andere types.

Kerken en openbare gebouwen zijn vaak terug te vinden op kaarten en opspoorbaar via archiefbronnen. Oude hoeves zijn vaak goed herkenbaar op oude kaarten van een gebied.

In deze context is het van belang de Inventaris Bouwkundig Erfgoed te bevragen op de al beschikbare informatie voor het afgebakende thema of type. Deze gegevens werden verzameld tijdens vroegere inventarisprojecten en moeten wellicht aangepast of aangevuld worden. In bijlage 4 vind je een korte handleiding voor het opzoeken in de inventaris.

Nog als voorbereiding op het veldwerk is het belangrijk om zo goed mogelijk gedocumenteerd te zijn over de geschiedenis en de typische kenmerken van een bepaald type erfgoed. Alleen op die manier zal je weten waarop er bij het veldwerk moet gelet worden, welke details belangrijk zijn voor bijvoorbeeld de inschatting van de authenticiteit, de volledigheid of de representativiteit van een gebouw binnen de evolutie van zijn bouwtype. Op basis van deze kennis kan je ook een zeer specifieke veldwerkfiche opmaken, die optimaal is afgestemd op een bepaald type erfgoed.

Hierbij loont het de moeite om in de Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen na te gaan wat de stand is van het onderzoek naar het gekozen thema of type, en of er reeds gelijkaardige inventarisaties werden uitgevoerd. (<https://onderzoeksbalans.onroenderfgoed.be/onderzoeksbalans/bouwkundig/inventarisatie>)

3.3 Het veldwerk, de verwerking ervan en het aanvullend onderzoek

Het veldwerk en de verwerking ervan, alsook het aanvullend onderzoek zijn voor een thematische of typologische inventarisatie bijna gelijk aan een geografische inventarisatie.

Het voornaamste verschil is dat bij een thematisch-typologische inventaris er doorgaans nog géén selectie tijdens het veldwerk gebeurt, maar dat deze selectie achteraf gebeurt, eens men een overzicht heeft van het volledige pakket gebouwen dat mogelijk in aanmerking komt.

Bij een dergelijke inventaris kan het handig zijn om een bescheiden databank (bv. in Access) op te maken, zodat de geïnventariseerde gebouwen aan de hand van bepaalde kenmerken kunnen worden geklasseerd en geanalyseerd.

Bv. 150 geïnventariseerde molens: hoeveel windmolens en hoeveel watermolens werden er aangetroffen?

3.4 Het kritisch verwerken en uitschrijven van de verzamelde gegevens

Bij de analyse van de gegevens, wordt een specifiek kader opgemaakt voor het bestudeerde erfgoed. Wat zijn de specifieke vormelijke kenmerken van dit erfgoed, en hoe kan men ze verklaren? Hoe evolueert dit type erfgoed doorheen de tijd (planindeling, materiaalgebruik en stilistische kenmerken) en waardoor wordt deze evolutie beïnvloed? Is dit erfgoed specifiek voor een regio, of vertoont het regionale kenmerken? Wie waren de voornaamste opdrachtgevers? Wie waren de betrokken architecten? Welke materialen en technieken worden toegepast?

Voor dit kader is het belangrijk om voldoende naar relevante literatuur uit binnen- en buitenland terug te koppelen.

Deze studie van het erfgoed vormt een toetssteen voor de specifieke interpretatie van de criteria bij de selectie van de gebouwen voor de inventaris. Op basis van deze studie kan je bepalen welke de specifieke criteria zullen worden voor opname. Het is hierbij de bedoeling dat de inventaris een representatief beeld levert van het gebouwd erfgoed dat rond een bepaald thema of van een bepaalde typologie nog in Vlaanderen (of een deel ervan) bestaat.

Verder zijn de opmerkingen en richtlijnen die hierboven bij geografisch inventariseren werden gegeven, relevant.

BIJLAGE 1: BASISLITERATUUR

Deze bijlage beoogt geen volledig overzicht en geeft enkel enige basisliteratuur aan nuttig ter voorbereiding of tijdens het onderzoek.

Bijkomende informatie:

<https://onderzoeksbalans.onroenderfgoed.be/onderzoeksbalans/bouwkundig>

ALGEMENE LITERATUUR OVER GEMEENTEN

Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur, Brussel-Turnhout, 1971-2011.

DE SEYN E., *Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belgische gemeenten*, 2 delen, Turnhout, s.d.

DE WACHTER L., *Repertorium van de Vlaamse gouwen en gemeenten*, 6 dln., Antwerpen, 1942-1957.

Gemeenten van België. Geschiedkundig en administratief geografisch woordenboek, o.l.v. HASQUIN H., 2 delen, Brussel, 1980.

VAN OVERSTRAETEN J., *Gids voor Vlaanderen*, Antwerpen, 1966; herwerkte uitgave o.l.v. VANDEPUTTE O., 1995.

WAUTERS A., *Histoire des environs de Bruxelles*, Boek 1 en 10A, heruitgave van de originele tekst van 1855, Brussel, 1971.

Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen, 5 dln., Brussel, 1972-1974.

METHODOLOGIE

ART, J. (red.), *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente?*, Gent: Centrum voor Geschiedenis Universiteit Gent i.s.m. Stichting Mens en Cultuur, 1993 (deel I: 19de en 20ste eeuw), 1994 (deel II: 12de tot 18de eeuw), 1995/96 (delen IIIa en IIIb: Hulpwetenschappen), 1999 (deel IV: archeologie).

BAETENS, R., DEKKER, C., MAARSCHALKERWEERD-DECHAMPS, S., *Paleografisch album van Nederland, België, Luxemburg en Noord-Frankrijk*, Turnhout: Brepols, 1992.

BOSSAERTS, K., VAN DER WIEL, K., *Op zoek naar huis, straat of buurt: handleiding voor historisch huizenonderzoek*, Hilversum: Stichting Regionale Geschiedbeoefening Noord-Holland, 1997.

BRACKE, N., *Bronnen voor de industriële geschiedenis. Gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*, Gent: Academia Press, 2000.

CHARLES, L., EVERAERT, G., LALEMAN, M.C., LIEVOIS, D., *Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent*, Gent: Stichting Mens en Cultuur/Stadsarchief Gent, 2001.

DE BAETS, A., *Kennis maken met oud schrift*, Antwerpen: Vlaamse vereniging voor familiekunde, 1988.

DE JONG, S. 1986. *Vooronderzoek en onderzoek van monumenten*, RV Bijdrage 03, 's Gravenhage.

Leidraad voor Praktijkgericht bouwhistorisch onderzoek, Zeist: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1995 (herdruk 1998).

Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek, Zeist: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 2000.

STENVERT, R. & VAN TUSSENBOEK, G. 2007, *Inleiding in de bouwhistorie. Opmeten en onderzoeken van oude gebouwen*, Utrecht: Matrijs, 2007.

Vlaamse Archief-, Bibliotheek- en Documentatiegids. Adresboek van in Vlaanderen en Brussel gevestigde archieven, bibliotheken en documentatiecentra, Antwerpen: Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek-, Archief- en Documentatiewezen (verschijnt driejaarlijks).

ZOETE, A., *De documenten in omloop bij het Belgische kadaster 1835-1975*, Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1979.

ARCHITECTUURGESCHIEDENIS

Overzichten:

Arts, Styles et Techniques, Paris: Larousse, 1939-1947.

BAYARD, E., *L'art de Reconnaître Les Styles*, Paris: Garnier, s.d.

CHADENET, S., *Tous les styles : du Louis XIII à l'Art Déco*, Paris: Elina-Sofédis, 1996.

DUCHER, R., *Caractéristiques des styles*, Paris: Flammarion, 1963.

KOCH, W., *De Europese bouwstijlen*, Amsterdam-Brussel: Elsevier, 1986.

La Grammaire des Styles, Paris: Flammarion, 1926-1982.

Sesam Atlas van de Bouwkunst. Deel 2: Van het Romaans tot heden, Baarn: Bosch & Keuning nv, 1983.

Reeks Franse bouwkunst:

BLANC, M., *Moyen Age, Renaissance*, Paris: Massin, 1999.

QUETTE, A.-M., *Louis XIII, Louis XIV*, Paris: Massin, 1996.

WIEGANT, C.-P., *Régence, Louis XV*, Paris: Massin, 1994.

WIEGANT, C.-P., *Transition, Louis XVI*, Paris: Massin, 1995.

DE GRANDY, M.-N., *Directoire, Consulat, Empire*, Paris: Massin, 1996.

LERIS-LAFFARGUE, J., *Restauration, Louis-Philippe*, Paris: Massin, 1994.

NOUVEL-KAMMERER, O., *Napoléon III, années 1880*, Paris: Massin, 1996.

Reeks Belgische bouwkunst:

DELÉHOUZÉE, L., DE MEULEMEESTER J., LALEMAN M. C., LEMEUNIER A., MATTHYS A. & PIAVAUX M., *Romaanse architectuur in België*, Tiel: Lannoo, 2000.

BUYLE, M., COOMANS, T., ESTHER, J. & GENICOT, L. F., *Gotische architectuur in België*, Tiel: Lannoo, 1997.

TIJS, R., *Renaissance- en barokarchitectuur in België*, Tiel: Lannoo, 1999.

DHONDT, L., HUBERT, CH. & VACHAUDEZ, CH., *18de-eeuwse architectuur in België: laatbarok, rococo, neoclassicisme*, Tiel: Lannoo, 1998.

DIERKENS-AUBRY, J. & VANDENBREEDEN, J., *De 19de eeuw in België. Architectuur en interieurs*, Tiel: Lannoo, 1994.

DIERKENS-AUBRY, F. & VANDENBREEDEN, J., *Art Nouveau in België. Architectuur en interieurs*, Tiel: Lannoo, 1991.

VANDENBREEDEN, J. & VANLAETHEM, F., *Art deco en modernisme in België*. Tiel: Lannoo, 1996.

BEKAERT, G. *Hedendaagse architectuur in België*, Tiel: Lannoo, 1995.

Periodestudies:

BAELE J. & DE HERDT R., *Vrij gedacht in ijzer. Een essay over de architectuur in het industriële tijdperk 1779-1913*, Oostakker, 1983.

BLUHM, A. & LIPPINCOTT, L., *Licht! Het industriële tijdperk 1750-1900. Kunst en wetenschap, technologie en samenleving*, Zwolle: Waanders Uitgevers, 2000.

DE JONG, J., *Wooncultuur in de Nederlanden 1500-1800*, Zwolle: Waanders, 2001.

ELEB-VIDAL, M. & DEBARRE-BLANCHERD, A., *Architectures de la vie privée : maisons et mentalités XVIIe - XIXe siècle*, Brussel: AAM, 1989.

FOCK, W. (e.a.), *Het Nederlands interieur in beeld 1600-1900*, Zwolle: Waanders Uitgeverij, 2001.

KUYPER, W., *The Triumphant Entry of the Renaissance Architecture into the Netherlands*, Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1994.

LEMAIRE, R., *Gids voor de kunst in België*, Utrecht-Antwerpen, 1963.

MEISCHKE, R., *Het Nederlandse woonhuis van 1300-1800 : vijftig jaar vereniging « Hendrik de Keyser »*, Haarlem: Tjeent Willinck, 1969.

MONTIJN, I., *Huis en Haard. Monumenten van het wonen*, Amsterdam: Stichting Open Monumentendag, 2001.

PUTTEMANS, P. & HERVE, L., *Moderne Bouwkunst in België*, 1975.

ROTTIER, H., *Onder dak. 5000 jaar wonen in de Lage Landen*, Leuven: Davidsfonds, 1988.

SMETS M., *De ontwikkeling van de tuinvijkgedachte in België. Een overzicht van de Belgische volkswoningbouw in de periode van 1830 tot 1930*, Brussel-Liège, 1977.

SMETS, M., *Resurgam, De Belgische Wederopbouw na 1914*, Tentoonstellingscatalogus, Brussel, 1985.

VANDEVIVERE, I., PERIER-D'IETEREN, C., *De renaissance in België, bouwkunst, monumentale beeldhouwkunst*, Brussel: Vokaer, 1974.

VAN TYGHEM, F., *De Vlaamse Kaai te Gent: een typisch voorbeeld van negentiende-eeuws eclectisme*, Gent, 1975.

VERMEIREN, R., BESSEMANS, L., *Joris Helleputte en de Leuvense neogotische ateliers*, Leuven: Stad Leuven, 1997.

VERPOEST, L., *Architectuurgids Neogotiek in België*, Antwerpen-Baarn: Hade-wych, 1989.

TERMEN EN BEGRIPPEN IN DE ARCHITECTUUR

HASLINGHUIS, E.J. & JANSE, H., *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de Westerse architectuur- en bouwhistorie*, Leiden: Primavera Pers, 2005 (vijfde, geheel opnieuw bewerkte en vermeerderde druk).

KOCH W. & KOTTING G., *Termen en begrippen in de bouwkunst*, Amsterdam-Antwerpen, 1971.

GEBOUWENTYPOLOGIE

<https://inventaris.onroerendergoed.be/thesaurus/typologie>

BAUTERS, P., *Kracht van water en wind. Molens in Vlaanderen*, Leuven, 1989.

COOMANS, T., *Kerken in neostijlen in Vlaanderen. Ontwikkeling en implementatie van een methodologie voor de bescherming en monumentenzorg van het negentiende-*

de-eeuwse kerkelijk architecturaal patrimonium in Vlaanderen, Leuven: KADOC, 2003.

DE BOT, H., *Stationsarchitectuur in Vlaanderen*, dl. 1, 1835-1914, Turnhout, 2002; dl. 2, 1914-2003, Turnhout, 2004.

DEVLIEGHER, L., *De huizen te Brugge*, Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen 2-3, Tielt-Den Haag, 1968.

DEVLIEGHER, L., *Rosmolens in de Westvlaamse kuststreek*, Brugge, 1977.

DEVLIEGHER, L., *De molens in West-Vlaanderen*, Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen 9, Tielt-Den Haag, 1984.

GENICOT, L. (dir.), *Het groot kastelenboek van België*, 2 delen, Brussel, 1976-1977.

GOEDSEELS, V. & VANHAUTE, L., *Hoeven op land gebouwd, een verhaal van boerderijen, landschappen en mensen*, Tielt-Amsterdam, 1978.

GROSSMANN, G. ULRICH (red.), *Hausbau in Belgien*, Jahrbuch für Hausforschung 39, Marburg, 1998.

LALEMAN, M. C. & RAVESCHOT, P., *Inleiding tot de studie van de woonhuizen in Gent. Periode 1100-1300. De kelders*, Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Schone Kunsten jrg. 53, nr. 54, Brussel, 1991.

TREFOIS, C.V., *Oude hoeven in Vlaanderen*, Brussel, 1977.

TREFOIS, C.V., *Ontwikkelingsgeschiedenis van onze landelijke architectuur*, Sint-Niklaas, 1978.

VAN CRAENENBROECK, W., *Eenheid in verscheidenheid. Watertorens in België*, Brussel: Gemeentekrediet, 1991.

WEYNS, J., *Vlaamse hoeven, vorm en sfeer*, Lier, 1967.

ARCHITECTEN

VAN LOO, A. (red.), *Repertorium van de architectuur in België van 1830 tot heden*, Antwerpen: Mercatorfonds, 2003.

MATERIALEN EN TECHNIEKEN

BAILLIEUL, B., EVERAERT, G., LALEMAN, M.C., LIEVOIS, D., *Vensters. Zeven eeuwen techniek en esthetiek*, Gent: Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie, 1993.

BRANCALEONI, V., *Natuursteen leeft: siersteen in België: stand van zaken*, Sprimont: Pierres et marbres de Wallonie, 2002.

BROWN, S., *Glas in lood : Een geïllustreerde geschiedenis*, Lisse, 1955.

CNUUDE, C, HAROTIN, J.J. & MAJOT, J.-P. 1987: *Pierres et marbres de Wallonie: Stenen en marmers van Wallonië*, Brussel, 1987.

DE JONGHE, S. e.a., *Pierres à bâtir traditionnelles de la Wallonie : Manuel de terrain*, Namur, 1996.

De Quintessentiële Academie. Hout- en Marmerimitaties. Een verhandeling over hedendaags sierschilderwerk en houtimitaties door Jan Berghuis jr., decoratieschilder te 's Gravenhage, Zeist: Rijksdienst voor Monumentenzorg, 1992 (heruitgave).

DENSLAGEN, W.F. & DE VRIES, A., *Kleur op historische gebouwen: de uitwendige afwerking met pleister en verf tussen 1200 en 1940*, 's Gravenhage, 1984.

DEVLIEGHER, L., GOOSSENS, M., *Vensters in West-Vlaanderen*, Tiel-Bussum: Lannoo, 1980.

DREESEN, R., DUSAR, M. & DOPERÉ, F., *Atlas Natuursteen in Limburgse monumenten. Geologie, beschrijving, herkomst en gebruik*. Genk, 2002.

DUBARRY DE LASSALE, J., *Identification des marbres*, Torino: Editions H. VIAL, 2000.

DUSAR, M., DREESEN R. & DE NAEYER A., *Renovatie & restauratie. Natuursteen in Vlaanderen, versteend verleden*, Mechelen: Kluwer, 2009.

EVERAERT, G., *In geuren en kleuren*, Gent: VIAT, 1999.

EVERAERT, G., LALEMAN, M.C., LIEVOIS, D., *Deuren en poorten. Zeven eeuwen techniek en esthetiek*, Gent: Dienst Monumentenzorg, 1995.

FRELING, WIJNAND V.J., *Stucwerk in het Nederlandse Woonhuis*, Leeuwarden-Mechelen, 1996.

GEERINCKX, R., *Schrijnwerk. Vergeten kunst*, Tiel: Lannoo, 1985.

GLAUDEMANS, R., *Verborgen Vakwerk: 59 bouwhistorische verkenningen in de binnenstad van Maaseik*, Maaseik, 2001.

Grondstof, stof tot nadenken. Metaal, Brussel: Stichting Kunstboek & Stichting Vlaams Erfgoed, 2001.

Grondstof, stof tot nadenken. Steen, Brussel: Stichting Kunstboek & Stichting Vlaams Erfgoed, 2003.

HOFFSUMMER P. (red.), *Roof frames from the 11th to the 19th century: Typology and development in Northern-France and in Belgium. Analysis of CRMH documentation*, Architectura Medii Aevi 3, Turnhout: Brepols, 2009.

JANSE, H. & DEVLIEGHER, L., *Middeleeuwse bekappingen in het vroegere graafschap Vlaanderen*, *Bulletin van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen* 13, 1962: 301-380.

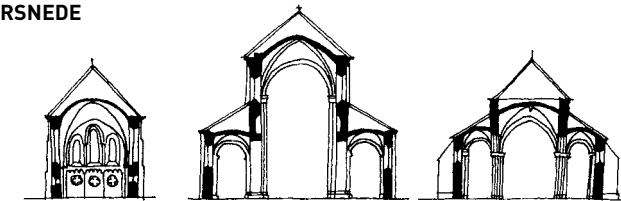
- JANSE, H. & DE VRIES D.J., *Werk en merk van de steenhouwer: Het steenhouwersambacht in de Nederlanden voor 1800*. Zwolle-Zeist, 1991.
- JANSE, H., *Houten kappen in Nederland 1000-1940*, Zeist: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1989.
- JANSE, H., *Trap en trede. Houten trappen in Nederland, een bouwhistorische beschouwing*, Zeist: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1995.
- MEINDERSMA, K.T., *Achter slot en grendel*, RV bijdrage 14, Zeist: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1994.
- NYS, L., *La pierre de Tournai. Son exploitation et son usage aux XIIIe, XIVe et XVe siècles*, Tournai – Art et histoire 8, Tournai-Louvain-la-Neuve, 1993.
- OOSTERHOF, J., *Constructies van ijzer en beton. Gebouwen 1800-1940. Overzicht en typologie*, Delft: Delftse Universitaire Pers, 1998.
- OOSTERHOF, J., *Geschiedenis van de bouwtechniek*, Delft: Technische Hogeschool Delft, 1978.
- RESTAURATIEVADEMECUM (reeks uitgegeven door Nederlandse Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 's-Gravenhage).
- SCHARRO, P.W., *Cement en Beton Oud en Nieuw: Geschiedkundig overzicht van de ontwikkeling van de betontechniek van de oudste tijden tot heden*, Amsterdam, 1946.
- THUNISSEN, H.J.W., *Gewelven, hun constructie en toepassing in de historische en hedendaagse bouwkunst*, Amsterdam, 1950.
- TREFOIS C.V., *Van vakwerkbouw tot baksteenbouw*, Sint-Niklaas, 1979.
- VAN BELLE J.-L., *Dictionnaire des signes lapidaires. Belgique et Nord de la France*, s.l., 1984.

- VAN BELLE J.-L., *Nouveau dictionnaire des signes lapidaires, Belgique et Nord de la France*, Izegem, 1994.
- VAN BELLE, J.-L., *L'Industrie de la pierre en Wallonie (XVIe et XVIIIe siècles)*. Gembloux, 1976.
- WATTJES, J.G., *Constructie van gebouwen*, deel 1-10, Amsterdam, 1931.
- WESTERMAN, J., *Zwart marmer uit Doornik*, Madoc 12.1, 1998: 33-42.

BIJLAGE 2: LEXICON

RELIGIEUZE ARCHITECTUUR

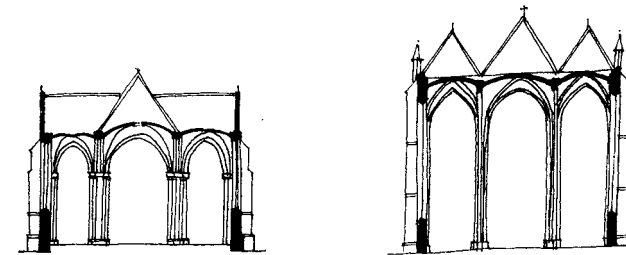
DOORSNEDE

censhepige
of eenbeukige kerk

basilicale aanleg

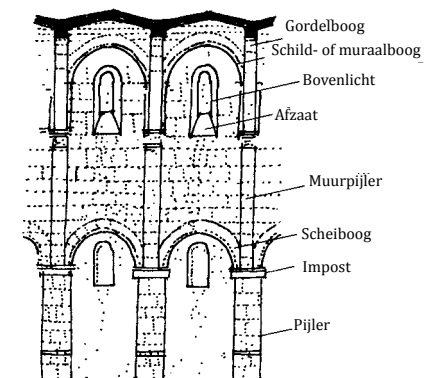
pseudo-basilicale aanleg

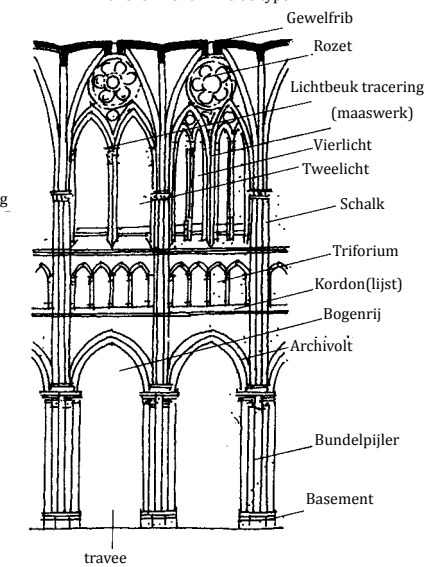
Hallekerk

Hallekerk: ontwikkelde type

OPSTANDEN

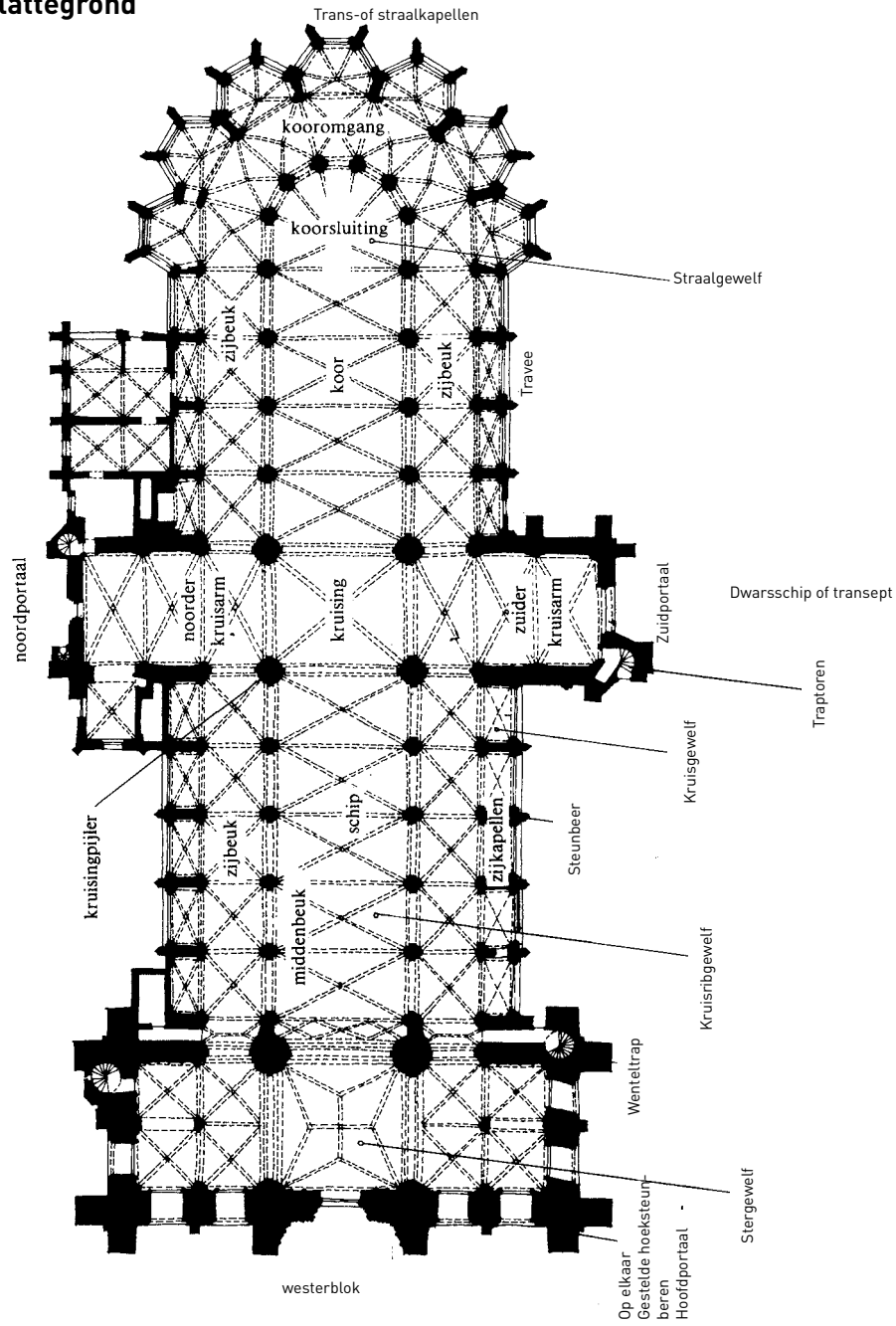
Gordelboog
Schild- of muuraalboog
Bovenlicht
Afzaat
Muurpijler
Scheiboog
Impost
Pijler

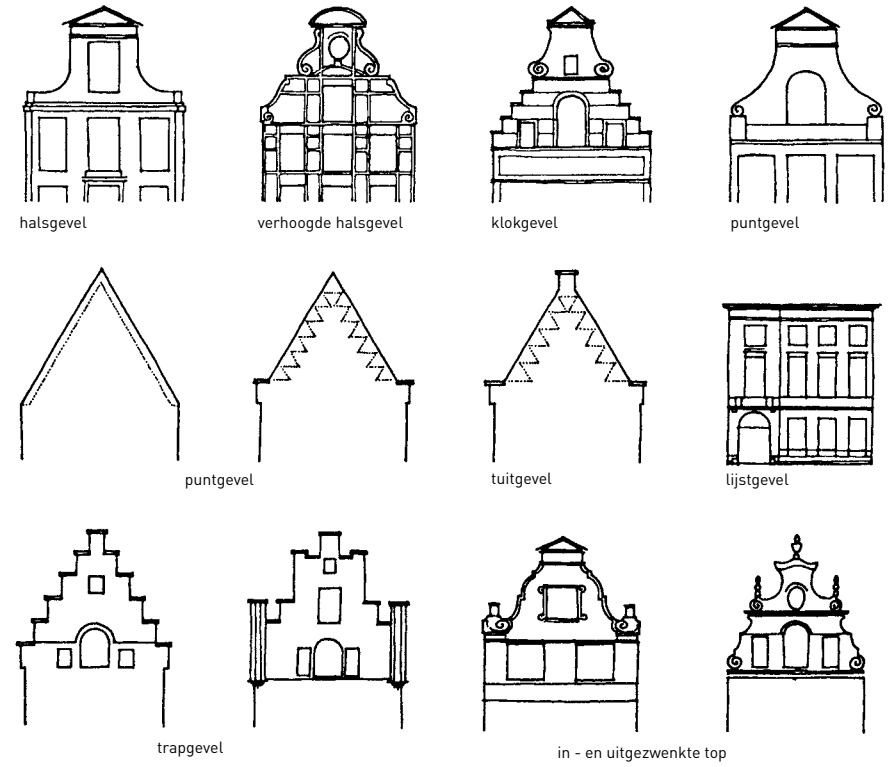
travee

Bron: **Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel-Gent-Luik-Turnhout, 1971-2011.**

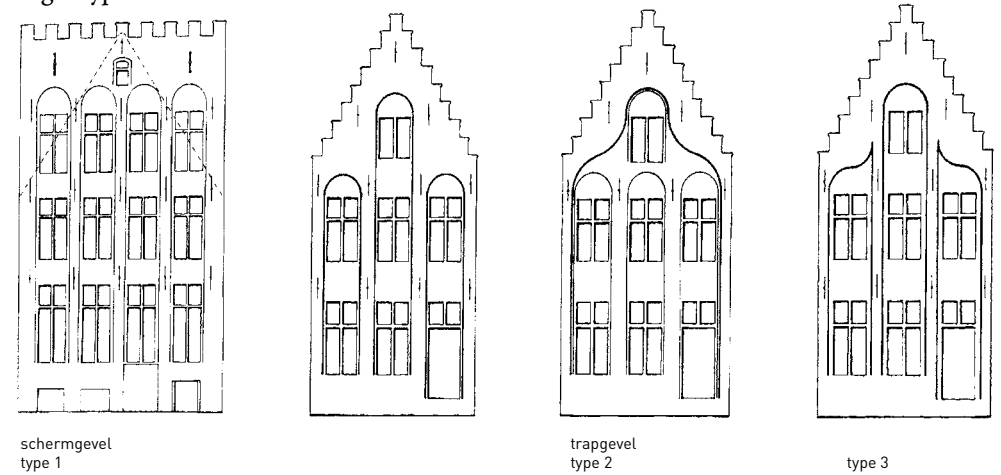
Plattegrond

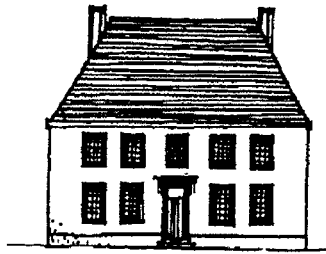
Geveltypes

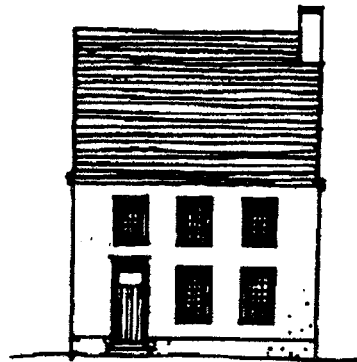
Brugse types

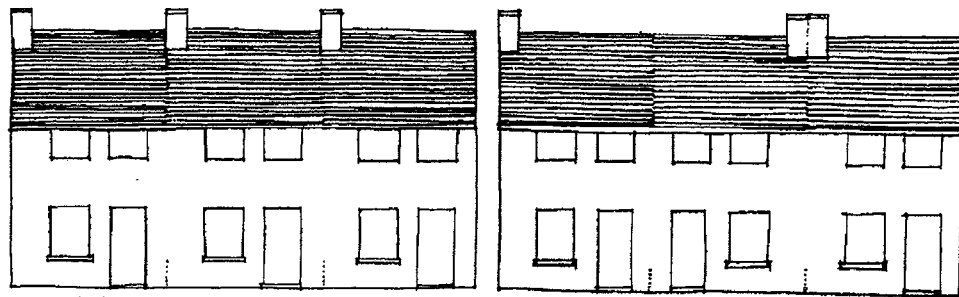
Huizentypes

dubbelhuis

enkelhuis

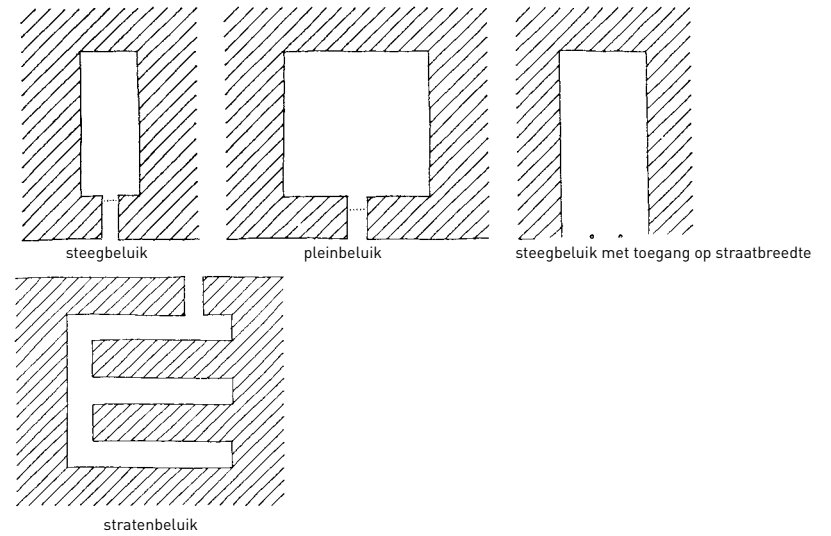

repetierend schema

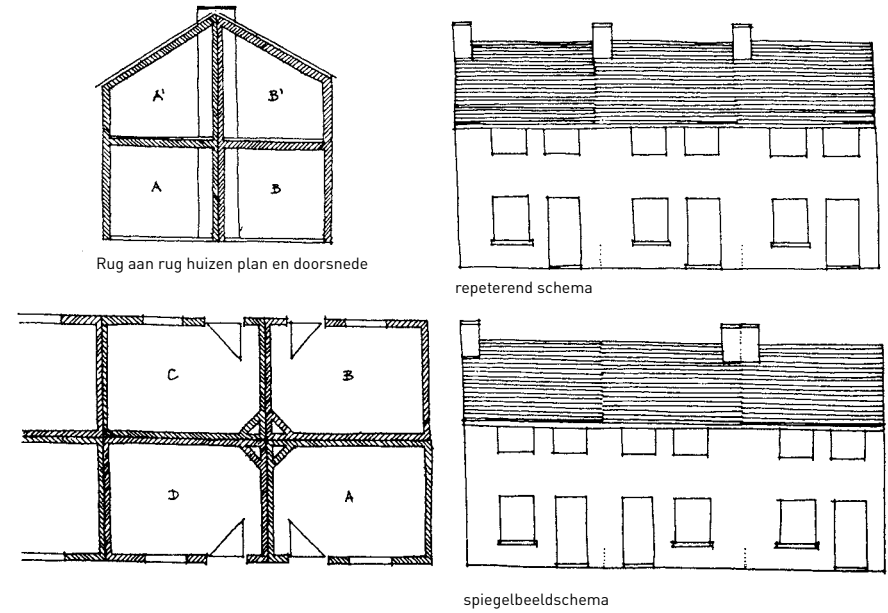
spiegelbeeldschema

Beluiken en arbeiderswoningen

Inplantingen

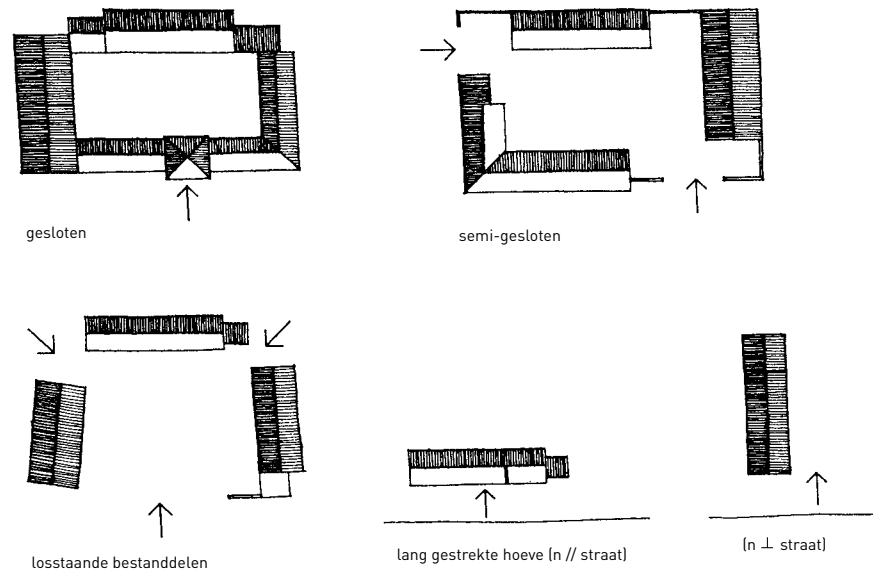

Huizentypes

Inplantingen

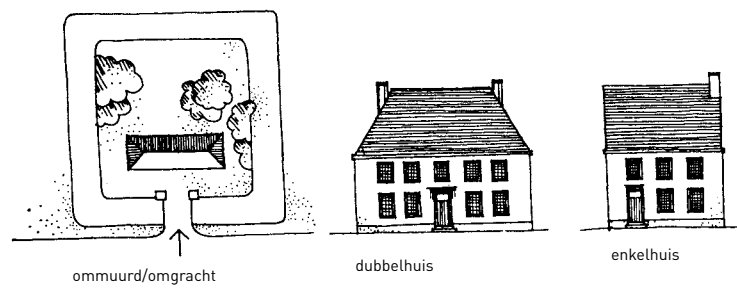
Hoeven

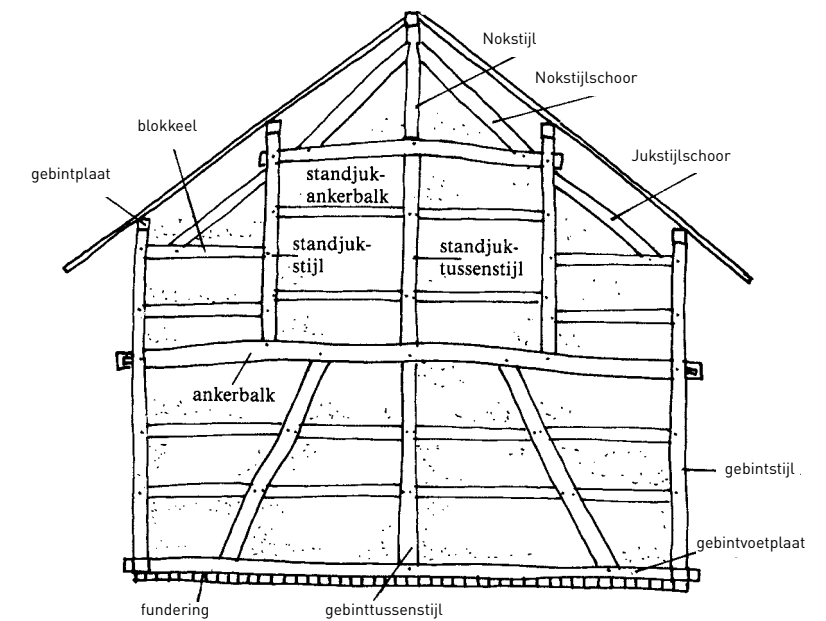
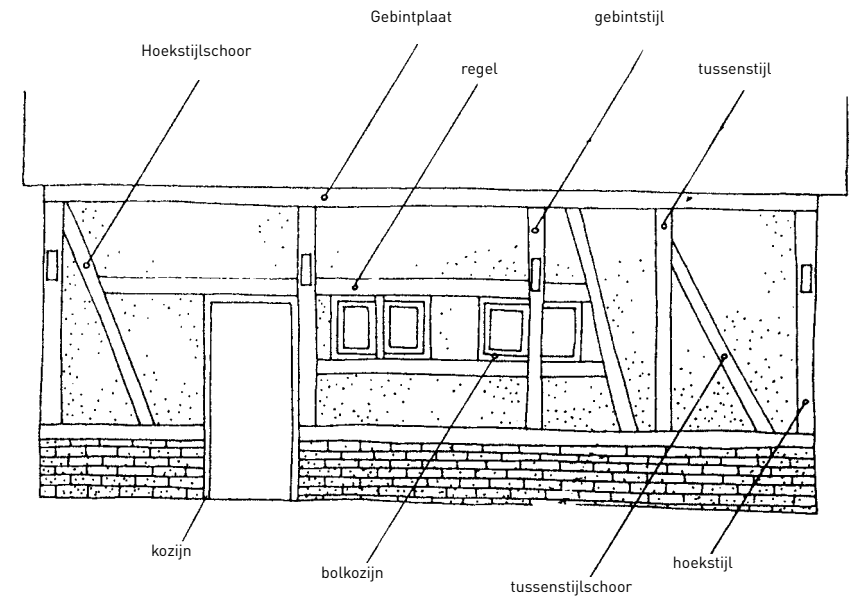
Schuren

Huizentypes

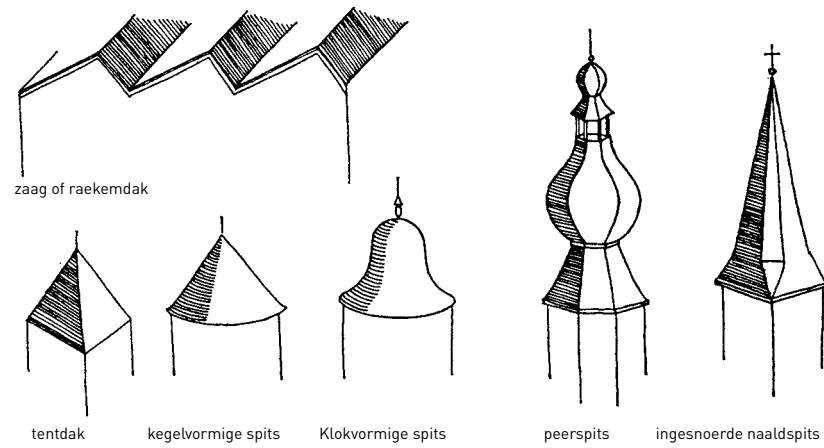
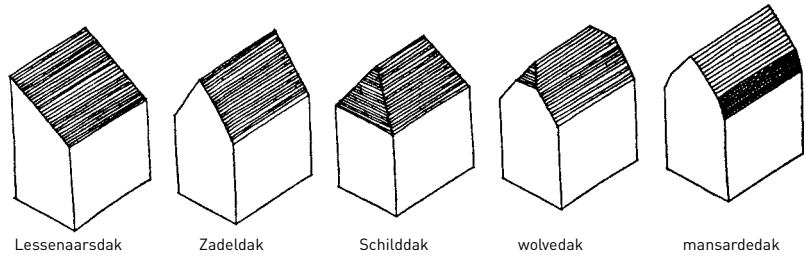

Specifieke vakwerkbouw

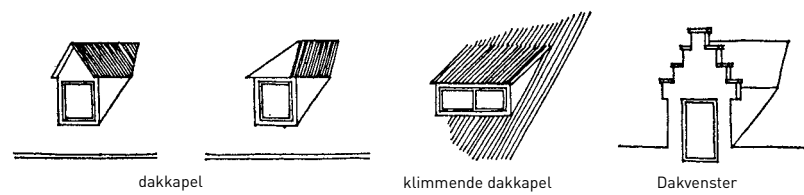

Bovenbouw

Daken

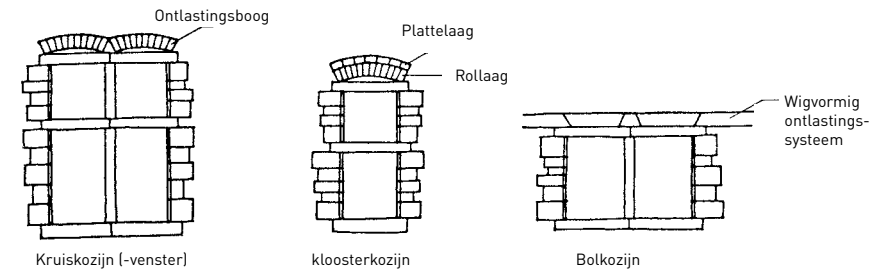

Daklichten

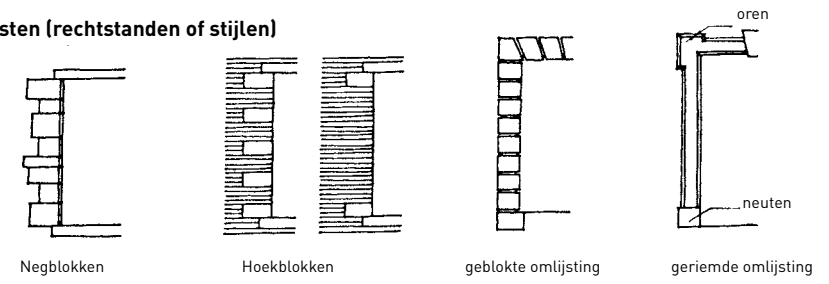

Muuropening

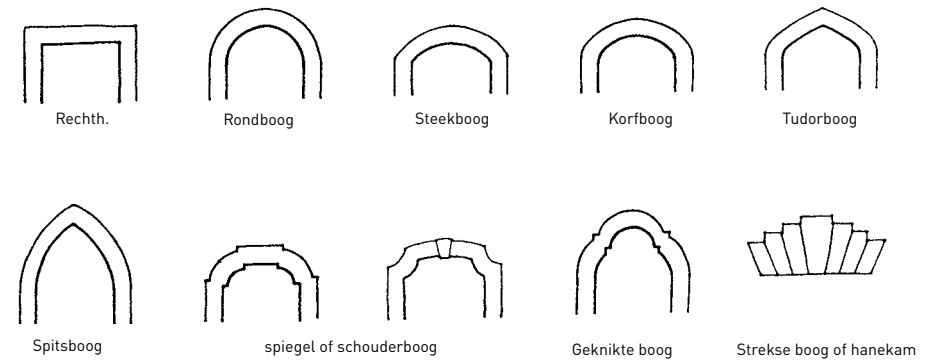
Venster

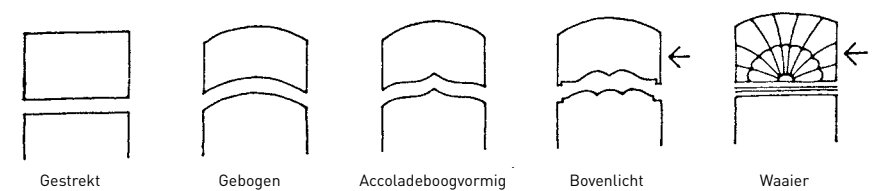
Posten (rechtstanden of stijlen)

Deur en venstervormen

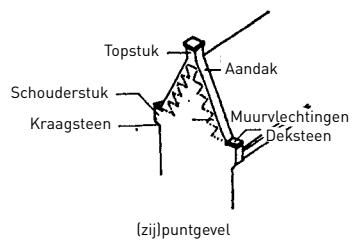
Tussendorpels

Bovenbouw

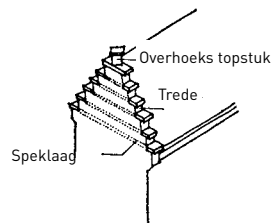
(Zij)gevels

(Zij)puntgevels

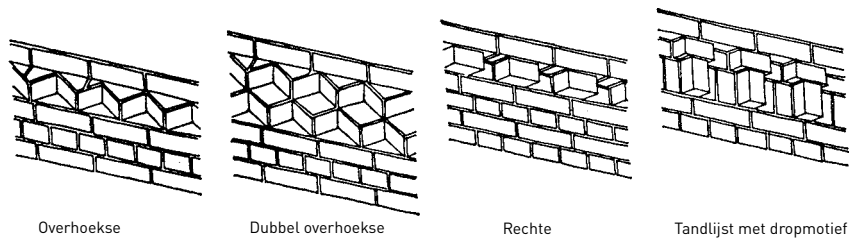
(zij)puntgevel

(Zij)trapgevels

(zij)trapgevel

Baksteenfries – muizetand

Overhoekse

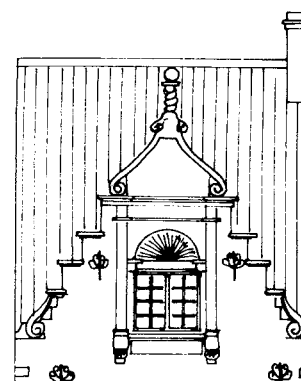
Dubbel overhoekse

Rechte

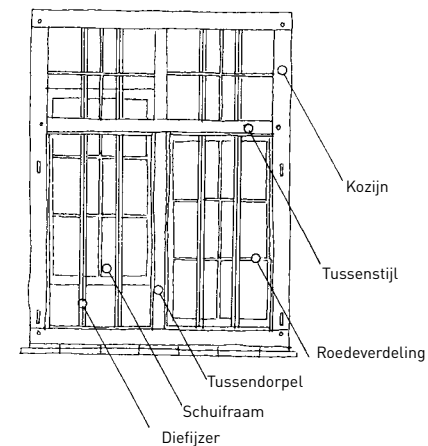
Tandlijst met dropmotief

SPECIFIEKE REGIONALE ELEMENTEN

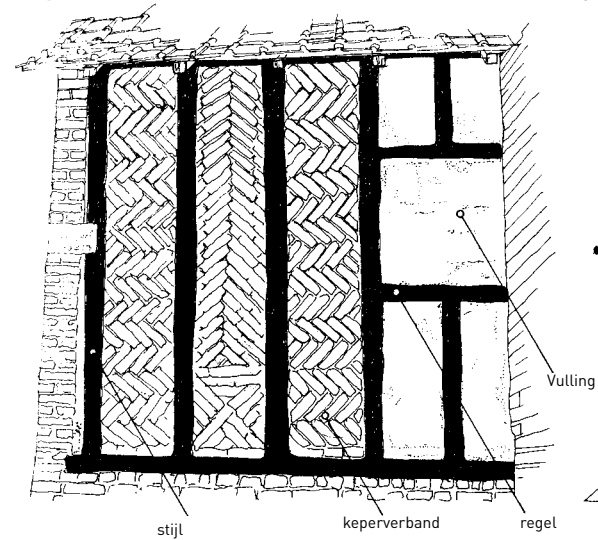
Aedicula-venster z.g. „tabernakelvenster”

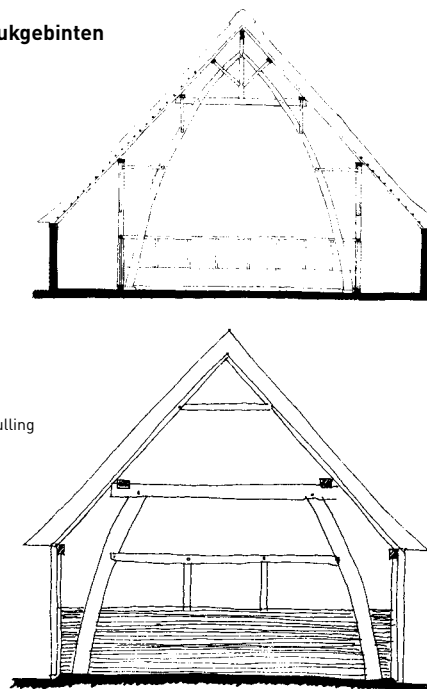
Houten kruiskozijn

Specifieke vakwerkbouw

Krukgebinten

BIJLAGE 3: OVERZICHT PROVINCIALE DIENSTEN VAN HET AGENTSCHAP ONROEREND ERFFGOED

Onroerend Erfgoed Antwerpen

Anna Bijnsgebouw

Lange Kievitstraat 111/113, bus 53

2018 Antwerpen

tel. 03/224.62.10

fax 03/224.62.23

e-mail: antwerpen@onroenderfgoed.be

Onroerend Erfgoed Limburg

Hendrik Van Veldekegebouw

Koningin Astridlaan 50 bus 1

3500 Hasselt

tel. 011/74.22.20

fax 011/74.22.39

e-mail: limburg@onroenderfgoed.be

Onroerend Erfgoed Oost-Vlaanderen

Gebrs. Van Eyckstraat 4-6

9000 Gent

tel. 09/265.46.18

fax 09/265.46.00

e-mail: oost-vlaanderen@onroenderfgoed.be

Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant

Dirk Boutsgebouw

Diestsepoort 6 bus 94

3000 Leuven

tel. 016/66.59.00

fax 016/66.59.05

e-mail: vlaams-brabant@onroenderfgoed.be**Onroerend Erfgoed West-Vlaanderen**

Jacob van Maerlantgebouw

K. Albert I laan 1.2 bus 92

8200 Brugge (Sint-Michiels)

tel. 050/24.81.50

fax 050/24.82.05

e-mail: west-vlaanderen@onroenderfgoed.be**BIJLAGE 4: OPVragen VAN GEGEVENS IN DE INVENTARISDATABANK: HANDLEIDING****1 Opmaak lijst**

Ter voorbereiding van een geografische of thematisch-typologische inventaris, vraag je de gegevens op die voor dit gebied of dit thema al in de inventarisdata-bank zitten.

- <https://inventaris.onroenderfgoed.be>
- Ga in de linker kolom van het beginscherm naar: Inventaris bouw-kundig erfgoed / Zoeken / Relicten
- In het zoekformulier vul je nodige zoekgegevens in, ofwel geogra-fisch, ofwel thematisch-typologisch.

Bij alle zoekopdrachten binnen de inventaris is het mogelijk om de resultaten op te slaan als een csv-bestand. Dit bestandstype kan gelezen worden door onder andere MS Excel en OpenOffice Calc. Daarvoor vindt u in de rechterbovenhoek van het scherm het groene Excel-icoontje.

Nadat je een zoekopdracht hebt gegeven, ga je als volgt te werk:

- Klik rechts boven op volgend icoontje:
- Je krijgt een kadertje met als titel "relicten.csv"
 - Kies "Openen met Microsoft Office Excel"
 - OK
- Je krijgt nu een excellijst met gegevens die geordend zijn op ID-num-mer. Nu zij er twee mogelijkheden: ofwel staan de gegevens mooi in kolom-men

- (komt voor bij OpenOffice Calc) ofwel staan alle gegeven in één kolom (komt voor bij MS Excel), kolom A. In dit geval is volgende stap nodig.
- Bewerk de excellijst als volgt:
 - Selecteer kolom A
 - Klik bovenaan in het menu op Data / Tekst naar kolommen
 - Wizard:
 - Kies “Gescheiden” – Klik op Volgende
 - Keuzemogelijkheid “Gescheiden door komma” aanvinken – Volgende
 - Voltooien
 - Sla het document op als excellijst op uw pc.

2 Controle van de gegevens

Kijk goed na van wanneer de gegevens dateren: oude gegevens zijn wellicht administratief of inhoudelijk aan een aanpassing of aanvulling toe.

Een hulp bij de identificatie of lokalisatie van oudere relictten, is het fotoregister achterin de gepubliceerde boeken “Bouwen door de Eeuwen heen”.

Zorg ervoor dat de unieke ID-nummers van de bestaande gegevens overal in de nieuwe inventaris worden vermeld. Zo wordt duidelijk welke gebouwen wel al in de inventaris van de Vlaamse Overheid zijn opgenomen

Noteer bij elk van de bestaande inventarisrelictten hun status: is dit bewaard, gesloopt of verregaand verbouwd. Neem telkens een foto van de huidige toestand.

3 Gemeente- en straatinleidingen

In de databank kunnen ook al gemeente- of straatinleidingen zitten over het afgebakende gebied of thema. Die kunnen als volgt worden opgezocht:

- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be>
- Ga in de linker kolom van het beginscherm naar: Inventaris bouwkundig erfgoed / Zoeken / Gehelen

BIJLAGE 5: FOTOMATERIAAL VERWERKEN

Wanneer je inventariseert, maak je doorgaans heel wat foto's. Het is belangrijk deze foto's goed te ordenen en van metadata te voorzien, zodat zij in de toekomst vlot doorzoekbaar blijven.

Er bestaan professionele programma's die toelaten metadata aan foto's te koppelen. Maar door de fotobestanden degelijk en consequent te benoemen, geraak je ook al vrij ver. Op basis van onze ervaring, geven we hieronder enkele tips mee:

- Breng de foto's onder in een map per gemeente, met de vermelding van de fotograaf en de datum. bv. een map: DeinzeLMeganck15022013
- Benoem de foto's volgens een vast stramien. bv. Gemeente_deelgemeente_straat_huisnummer(s)_volgnummer
- Voeg nullen voor bij de huisnummers zodat bij ordening het laagste huisnummer vooraan komt. (bv. 002 en 029 als er in straat objecten zijn waarbij het huisnummer 100 of hoger is).
- Als er geen huisnummer is, bijvoorbeeld bij een kapel, voeg dan “znr” toe, en een typering van het relict, bv. Deinze_GroteMarkt_znr_schandpaal. Zo is de foto op basis van de bestandsnaam identificeerbaar, en weet je meteen dat het ontbreken van het huisnummer geen fout in de benoeming is.
- Vermijd bij het benoemen accenten of trema's op de letters.
- Vermijd ook spaties, punten, komma's, koppeltekens of weglatingstekens. Vervang deze door een platte streep of laat ze gewoon weg.
 - Bv. D'Hondtstraat wordt Dhondstraat
 - Bv. St.-Marcusstraat wordt StMarcusstraat
 - Bv. Kerkstraat nr. 3 wordt Kerkstraat_3
 - Bv. Kerkstraat 17-23 wordt Kerkstraat_17_23
- Probeer zo consequent mogelijk te zijn en altijd dezelfde straatnaam op dezelfde manier te schrijven.

- Als er meerdere foto's van één object zijn, krijgen deze best dezelfde naam, maar met toevoeging van _1, _2... Voeg daar indien mogelijk meteen ook een typering aan toe.
 - Bv. Kerkstraat_52_2_detaildeur
 - Bv. Dorpsstraat_znr_kerk_toren
 - Bv. Dorpsstraat_znr_kerk_westgevel

BIJLAGE 6: VOORBEELDEN VELDWERKFICHE

Datum ... / ... / ...	ID DIBE ...	WONING	huisnaam ...
(Deel)gemeente/gehucht ...			vensters kruis/bol/klooster/houten kozijn/rechth/oculus/ ... -boogvormig/
Straat ...	Nr ...		<i>omlijsting</i> arduin/zandsteen/negblokken/ hoekblokken/geblokt/geriemd/entablement
Eigenaar ...	Contact ...		<i>ontlastingssysteem</i> boog/rollaag/platte laag/wigvormig
bouwperiode (s) ...			<i>latei</i> hout/arduin/I-profiel
jaartal ...	muurankers/cartouche/sluit- of gevelsteen/ gesinterde baksteen/mondelinge bron		<i>lekdrempel</i> arduin/hout/zandsteen/beschilderd
stijl(en) ...			deur rechthoekig/ ... -boogvormig
architect ...	bron ...		<i>latei</i> hout/I-profiel/arduin/natuursteen
type breed/diep/complex/enkel/dubbel/rijh/hoekh/halfopen/alleenst/ spiegelbeeld/repetierend/villa/heren/burger/stads/boeren/arbeiders/dorps			<i>omlijsting</i> arduin/zandsteen/negblokken/hoekblokken/geblokt/ geriemd/entablement
dak zadel/tent/schild/mansarde/lessenaars/afgewolfd/plat/complex nok // ⊥ schuin ingeplant			poort rechthoekig/ ... -boogvormig
bekleding pannen (Vlaams/mechanisch)/leien/kunstl/stro/riet/golfpl/bitumen			<i>latei</i> hout/I-profiel/arduin/natuursteen
dakkapellen zadel/afgewolfd/klimmend/vleugelstukken/oeil-de-boeuf			<i>omlijsting</i> arduin/zandsteen/negblokken/hoekblokken/geblokt/ geriemd/vlak
dakvenster (s) ...			schrijnwerk nieuw/deels bewaard/bewaard beluikt/betralied
gevel lijst/punt/trap/klok/hals/verhoogde hals/in- en uitzwenkend/ schouderstukken/muurvlechtingen/rolwerk/vleugelst/pinakels/fronton/aandak/ muurankers			
lijstgevel kroonlijst/klossen/modillons/hout/steen/tandlijst/ klassiek hoofdgest/baksteenfries:muizentand, overhoeks, getand, bogenfries daklijst: bepleisterd/geprofileerd			
trav. oorspr. ... nu: ...			
bowl. oorspr. ... nu: ...	onderkelderd		
ruwbouw bakst/natuursteen/gesinterde bakst/arduin/zandsteen/leem/hout/ stijl-en regelwerk met vullingen van ...			
afwerking bepleisterd/ ... geschilderd/gekalkt/gecementeerd/ schijnvoegen/beraapt			
plint/sokkel gecementeerd/arduin/natuursteen/breuksteen/baksteen/gepikt/ onderkelderd			
			toestand ...
			omgeving ...
			fotonrs. ...

<p>gevelornamentiek en -indeling ...</p>	<p>schets aanhorigheden/inplanting</p> <p>onroerend erfgoed</p>
<p>interieur ...</p>	

Datum ... / ... / ...	ID DIBE ...	HOEVE	naam hoeve ...
(Deel)gemeente/gehucht ...			1. BOERENWONING enkel/dubbel/woonstalhuis/boerenwoning/ boerenburgerhuis/schouderstukken/ muurvlechtingen/aandaken trav. oorspr. ... nu: ... bowl. oorspr. ... nu: ... kroonlijst/klossen/modillons/hout/steen/tandlijst/klassiek hoofdgest/baksteenfries:muizentand, overhoeks, getand, bogenfr. ruwbouw baksteen/vakwerk/andere ... afwerking bepleisterd/ ... geschilderd/gekalkt/gecementeerd/ schijnvoegen/beraapt plint/sokkel ... venstervorm ... omlijsting ... latei hout/I-profiel/arduin/natuursteen ontlastingssysteem ... lekdrempel deur rechthoekig/ ... -boogvormig omlijsting ... latei hout/I-profiel/arduin/natuursteen ontlastingssysteem ... dorpel natuursteen/baksteen poort rechthoekig/ ... -boogvormig latei hout/I-profiel/arduin/natuursteen omlijsting ... schrijnwerk nieuw/bewaard beluikt/betralied opmerkingen ...
Straat ...	Nr ...		
Eigenaar ...	Contact ...		
bouwperiode (s) ...			
jaartal ...	muurankers/cartouche/sluit- of gevelsteen/ gesinterde baksteen/mondelinge bron		
stijl(en) ...			
architect ...	bron ...		
langgestrekt (nok : // ⊥ schuin ingeplant) / losse bestanddelen / gesloten algemeen uitzicht + schets (daktype, dakbedekking [VP, MP, NL, KL])			2. LANGS/DWARSSCHUUR twee/driebeukig trav. oorspr. ... nu: ... bowl. oorspr. ... nu: ... schouderstukken/muurvlechtingen/aandaken ruwbouw baksteen/vakwerk/andere ... opmerkingen ...

	<p>3. STAL twee/driebeukig trav. oorspr. ... nu: ... bowl. oorspr. ... nu: ... schouderstukken/muurvlechtingen/aandaken ruwbouw baksteen/vakwerk/andere ... opmerkingen ...</p> <p>4. STAL twee/driebeukig trav. oorspr. ... nu: ... bowl. oorspr. ... nu: ... schouderstukken/muurvlechtingen/aandaken ruwbouw baksteen/vakwerk/andere ... opmerkingen ...</p> <p>5. ...</p> <p>6. ...</p> <p>7. ...</p> <p>8. ...</p>
	<p>toestand ...</p> <p>omgeving ...</p> <p>fotonrs. ...</p>

Datum ... / ... / ...	ID DIBE ...	KERK	<p>Opstanden uitwendig W -> 0</p> <div style="text-align: right;"> </div>
(Deel)gemeente/gehucht ...			
Straat ...	Nr ...		
Contact ...			
naam			
type collegiale/kathedraal/parochie/kloosterkerk/abdijkerk/kapel			
ligging ...			
oriëntatie ...			
bouwstijl romaans/gotisch/barok/rococo/classicistisch/neo ...			
bouwperiode ...			
verbouwingen ...			
architect(en) ...			
historiek ...			
plattegrond			<p>Opstanden inwendig W -> 0</p> bepleisterd en beschilderd (...)/baksteen/ natuursteen/zandsteen type basiliek/pseudo-basiliek/hallekerk ... bogen op zuilen/pijlers/bundelpijlers/ pilasters met ... sokkel/dekblad/impost ... kapiteel <i>overdekking</i> kruisgewelf/kruisribgewelf/tongewelf/straalgewelf /stergewelf / baksteen/hout/natuursteen/zandsteen
<i>longitudinaal</i> basiliek/kruisbasiliek/zaalkerk <i>centraal</i> kruiskerk/koepelkerk toren(s) W/O/Z/N/kruising <i>dakruiter</i> ja/nee <i>traptoren</i> __ zijdig; aan __ zijde <i>geledingen</i> __ <i>spits</i> tentdak/kegelvormig/klokvormig/peer/ingesnoerde naald/ schip en zijbeuken __ traveeën/zijkapellen transeptarm(en) __ traveeën/ <i>sluiting</i> : vlak/ __ zijdig/halfrond koor __ traveeën/ <i>sluiting</i> : vlak/ __ zijdig/halfrond zijkoren ... sacristieën ... /doopkapel __ zijde/rouwkapel __ zijde bedaking zadel/lessenaar/koepel/complex			
hoofdmaterialen			
<i>ruwbouw</i> ...			
<i>afwerking</i> blauwe hardsteen/natuursteen/zandsteen			
<i>daken</i> : leien/andere : ...			fotonrs. ...

<p>Datum ... / ... / ... ID DIBE ...</p> <p>(Deel)gemeente/gehucht ...</p> <p>Straat ... Nr ...</p> <p>Contact ...</p>	<p style="text-align: center;">KAPEL</p> <p>situatieschets</p>
<p>naam/toegewijd aan ...</p> <p>ligging ...</p> <p>geflankeerd door ... -bomen</p> <p>type toegankelijk/ontoegankelijk bedevaart/begijnhof/godshuis/kasteel/klooster/rusthuis/school/ziekenhuis/ kerkhof wegkapel (toegankelijk) /mariagrot/kastkapel/boomkapel/staakkapel/niskapel/ pijlerkapel/gevelniskapel</p> <p>bouwstijl romaans/traditioneel/gotisch/barok/rococo/classicisme/neo ...</p> <p>bouwperiode(s) ...</p> <p>plattegrond ...</p> <p>koorsluiting : vlak/ ... zijdig/halfrond</p> <p>traveeën ...</p> <p>bedaking zadel/lessenaar/koepel/complex</p> <p>gevelstenen/opschriften ...</p>	
<p>materialen</p> <p><i>ruwbouw</i> baksteen/andere ...</p> <p><i>afwerking</i> blauwe hardsteen/natuursteen/zandsteen/bepoeterd/gekalkt/ gecementeerd/... geschilderd</p> <p><i>dak</i> kunstleien/leien/andere : ...</p> <p><i>plint/sokkel</i> gecementeerd/arduin/natuursteen/breuksteen/baksteen/gepikt</p>	<p>vensters kruis/bol/klooster/houten kozijn/rechth/oculus/ ... -boogvormig/</p> <p><i>omlijsting</i> arduin/zandsteen/negblokken/ hoekblokken/geblokt/geriemd/entablement</p> <p><i>ontlastingssysteem</i> boog/rollaag/platte laag/wigvormig</p> <p><i>latei</i> hout/arduin/I-profiel</p> <p><i>lekdrempel</i> arduin/hout/zandsteen/beschilderd</p> <p><i>schrijnwerk</i> nieuw/bewaard beluikt/betralied</p> <p>deur rechthoekig/ ... -boogvormig</p> <p><i>latei</i> hout/I-profiel/arduin/natuursteen</p> <p><i>omlijsting</i> arduin/zandsteen/negblokken/hoekblokken/geblokt/ geriemd/entablement</p>
<p>interieur</p> <p><i>gewelf</i> ...</p> <p><i>muurbekleding</i> bepleisterd/gekalkt/gecementeerd/ ... geschilderd</p> <p><i>vloer</i> ...</p>	<p>fotonrs. ...</p>

<p>Datum ... / ... / ... ID DIBE ...</p> <p>(Deel) gemeente/gehucht ...</p> <p>Straat ...</p>	<div data-bbox="1014 262 1231 323" style="border: 1px solid black; padding: 2px; text-align: center;">STRAAT</div> <div data-bbox="1875 283 2117 411" style="text-align: right;"> onroerend erfgoed </div>
<p>landelijk/stedelijk</p> <p>rechtlijnig/gebogen</p> <p>lintbebouwing/halfvrijstaand/vrijstaand/</p> <p>homogeen/heterogeen/</p> <p>eenvoudig/burgerlijk/villabouw/meergezinswoningen</p>	
	<p>fotonrs.</p>

Datum ... / ... / ...	ID DIBE ...	COMPLEX	1. ...
(Deel)gemeente/gehucht ...			
Straat ...	Nr ...		2. ...
Contact ...			
type ...			
ligging ...			3. ...
bouwstijl(en) ...			
bouwperiode(s) ...			
jaartal ...			4. ...
verbouwingen ...			
architect(en) ...			5. ...
historiek ...			
schets inplanting			6. ...
			7. ...
			8. ...
			9. ...
			fotonrs. ...

beschrijving algemeen

